

वसिष्ठ स्मृति प्रश्नः ॥

9

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ अध्यातः पुरुषाणि
 यः सार्धं धर्मजिज्ञासां ज्ञात्वा चानुतिष्ठन् धार्मिकः प्रशस्यतमो भवति ॥ लोके प्र
 त्ययः विहितो धर्मः नदलाभे शिष्टाचारप्रमाण ॥ दक्षिणे नहि मवतः उत्तरेण
 विध्यां स्पृचधर्मा ये चाचाराः स्ते सर्वे प्रत्येतयाः ॥ नस्वमेमंति लोमकः प
 धर्माणः ॥ एतदाद्यर्चितमित्यावक्षते ॥ गंगा यमुनयो रंनराण्येके ॥
 यावद्दुष्टमगोविचरति तावद्दुष्टमवचसमिति ॥ अधापि भालू
 विनोगाथामुदाहरंति ॥ पश्चात्सिं ॥ २९ ॥ ॥ २९ ॥ २९ ॥

9

धुर्विचरणी सूर्यस्योदयनंपुरा यावत्तु लोमगोधावतितावे दुःखवर्चस
 मिति त्रैविद्यद्वयं ब्रूते युद्धं धर्मविदो जनाः ॥ पवने पावने चैव सधर्मे
 नात्र संशय इति ॥ देशधर्मजातिधर्मकुलधर्मास्तु त्वभावादब्रवीन्मनुः ॥
 सूर्योभुदयितः सूर्योभिनिर्मुक्तः कुनरवीशपावदंतः परिवितिः परिवे
 ताग्रेदिधिषूदिधिषू पतिवीरहात्र लोहू इत्येनस्त्रिनः ॥ पंचमहापात
 कान्याचक्षते ॥ गुरुतल्यं सुरापा नं भ्रूणहत्या ब्राह्मणसुवर्णापहरणं प
 नितसंप्रयोगश्च ब्राह्मणेनेन वा ॥ अथाप्युदाहरंति ॥ संवत्सरेण पत
 ति पतितेन सह चरन् ॥ याजनाद्यापनाद्यो नानुया नाशनादिति ॥

व० स्मर

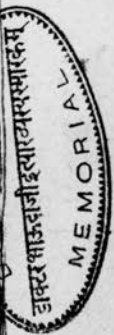
योगीनपविष्टे हुरुं वयः प्रतिजघ्नुयाभास्ति को नास्ति क्व दितिः सो
मंचविकीर्णीयादित्युपपातकानि। तिस्रो ब्राह्मणस्पर्शार्थी वर्णाश्रम
वर्णः देराजन्यस्य एकैका वैश्वश्रु ५ योऽश्रु ५ मध्ये के मंत्रवर्जित
वत्तथालु कुर्यादतो हि ध्रुवः कुलापकर्षः प्रेत्य वा स्वर्ग्यः। षड्विंश
हा ब्राह्मणे देव आर्षी गांधर्वः दात्रो मानुषश्चेती छत उदक पूर्वया द
द्यात्स ब्राह्मणं यज्ञतंत्रैवित न कृत्वि जे कर्म कुर्वते। कन्यां दद्यादलं क
त्यतं देवमि त्याज्य दत्ते। गोमिथुनेन आर्षः। सकामां काप्रयमानः स
दशी यो निरुं व्यात्स गांधर्वो मां वले न सह स्या प्रमथ्य हरति सदा
त्रः पणि त्वा धनी कृती स मानुषः स्तस्मा दुहिते मते धिरथं शातं देय

२

मित्रिह क्रमे विज्ञायते। या प्रत्युः जीता सत्य धान्यैश्चरंती ह वातुमीत्ये
अथापु दाहरंति। विधा व्रनष्टा पुनरनुपैति कुल व्रनाशे सिह सद्धी
नाशः। कुलापदेशे न ह या अपि पूज्यास्तस्मात्कुलीनां स्त्रियमुद्धहे
दिति। त्रयो वर्णा ब्राह्मणस्य निदेशे न वर्तेरन। ब्राह्मणो धर्मा अत्र
या द्रा जा यो उशिष्या द्राजा तु धर्मेणानुशासन् अष्टंधनस्प हरेदभ्य
त्र ब्राह्मणादिष्टा पूर्तस्प तु अष्टमं शं भजतीति ह ब्राह्मणे भेदमाधं करो
ति ब्राह्मण अपद उद्धरति। तस्मा द्राह्मणो राघः सोमो राजा भवति। हवे
त्य वा सुदयिक मिति ह विज्ञायते॥ ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथ
मोऽध्यायः संसर्गः॥ ॥ चत्वारो वर्णा ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्राः॥

व. स्मृ. ३

त्रयोवर्णादिजातयः ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यास्तेषामातुरग्रे विजननं हि
तीर्थे मोक्षिबंधने। अत्रास्पमातासा वित्री पिता त्वार्थ उच्यते वेद
दानाति तेत्याचार्यमाचक्षते तथा पुदाहरंति। द्वयमुहवे पुरुषस्य
ब्राह्मणस्योर्ध्वनाभेरन्यद्वाक्षि नमन्य तद्यदूर्ध्वनाभे स्तेन हितप्रज्ञश्च
ते यदुपनयने मत्साधु करोत्यथ यदवावीनं नाभे स्तेनेह। स्यौरसा
जाजायते तस्माच्छ्रौत्रियमनूचानमप्रज्ञोऽसीति न वदंतीति। हारीतो
पुदाहरति। न ह्यस्मिन्विद्यते कर्म किं विदमो जिबंधनात्। ब्रह्म्या
दसमो लोषया वद्धेन जायत इति। अन्यत्रोदककर्म स्वधापित्तं
मुक्तेभ्यो विधावे ब्राह्मणमाजगामगोपायमाश्रवधिष्टेहमस्मि। अथ

३

यकाया ऋजवे यतायनमांश्यावीर्यवाती तथा स्यात्। यमेव विद्याशुचि
मप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नं। यस्तेन दुष्टे क्तमञ्जनाह तस्मै मांश
यानिधिपायब्रह्मज्ञिति। यश्चाष्टण्यवितथेन कर्षावदुःखं कुर्वन्म
तंसं प्रयच्छन्। तं न्येपितरं मातरं च तस्मै न दुष्टे क्तमञ्जनाह। अथ
पिता ये गुरुं नाद्रियं ते विप्रा वाचा मज्जसा कर्मणा वा। यथैव तेन गुरोर्भा
जनीयास्तथेव तान्मनुजं क्षिप्रुतं तत्तदह्यग्निर्यथा कक्षं ब्रह्मण्य
मना दृते। न ब्रह्म तस्मै प्रज्ञया शुक्लमानम कुर्वत इति। अक्षमणि ब्रा
ह्मणस्याध्यायनमध्यापनं यज्ञोपाजनं दानं प्रतिग्रहश्चेति। त्रीणि रा
जन्यस्याध्यायनं यज्ञोदानं च। शस्त्रेण च प्रजापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत्।

एतान्येव त्रीणि वैशेषस्य कृषिवणि क्वाशु पात्नं कुसीदं च। तेष्वां परि
चर्याशू इत्या। नियत्ना वृत्तिर्नियतकेशवेशाः सर्वेषामुक्तकेशाः
शिरवा वर्ज्जमजीवंतः स्वधर्मेणानंतरायवीयसी वृत्तिमातिष्ठेरन्
कदाचिज्ज्यायसी वैशेषजीविकामास्थायपण्येन जीवतोऽश्मलव
णमण्यशायकौडोयदौमाजिनानिवतांतवस्परकंसर्ववृत्तानां
पुष्पमूलफलानि गंधरसादृक्कं चोषधीनां रसः। सोमश्च शस्त्रं
विषमांसं च दीरं सविकारं मयस्त्रपुजतुसी संवाथापुदाहरंति।
सद्यः पतति मांसेन लाक्ष्यालवणेन च। ग्रहेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः।
दीरविक्रयादिति। ग्राम्यपशूनामेकशकाः केशिनश्च सर्वचारणाः४

पशवो वयांसिदंश्चिणश्च धान्यानां तिलानां हुरथापुदाहरंति। भोजना
भोजनादनाद्यदन्यत्कुरुते तिलैः। कृमिभूतः स्वविश्रयां पित्तभिः
सह मज्जत इति। कामे वा स्वयं कृष्योत्पाद्यति लां चित्रीलीरन्ते।
स्मात्सोडाभ्यां मनस्सुताभ्यां प्राक्प्रातराशात्कर्मस्नान्निदाद्ये
परत्रयश्चेत्। लांगलंपवीरवत्सुशेवसोमपित्तसु। तदुदयति ग
मविषपूर्व्यं च बीवरी॥ प्रस्थाव इथ वाहनां लांगलंपवीरवद्धारतु
ष्यवदनदुदत्सुशेवं कल्याणनासिककल्याणीस्य नासिका
नासिकयोद्गपति दूरेपविष्यति सोमापित्तसुतो सोमो लस्य प्राक्प्राति
तत्सुततदुदयति गां वा विजाजानश्चानश्चतरखरो द्यौश्च प्रपु

व्यं च पीवरी च दर्शनीयां कल्याणीं च प्रथम युवतीं कथां हिलां
गलमुद्रपेदमपत्रधान्यविक्रया द्रुता रसेः महता हीनतो वा
विमातव्याः तत्त्वैवलवणं रसेः तिलतंदुलपक्वान्नैविद्यामनु
ष्याश्च विहिताः परिवर्जकेन ब्राह्मणराजन्यो वाहुंषी न दद्याता
मथाप्युदाहरंति। समर्धं धनमुद्धृत्य महाधन्यः प्रयच्छति। सर्वे
वाहुंषिको नाम ब्रह्मवादिषु गृहीतः। अणुहृत्पां च दृष्टिं च तु
लया समतो लयते। अति छम्भण हा को धां वाहुंषिः समकं प
तइति। कामं वापरि लुप्त कृत्याय पापीयसे दद्यातां दिगुणं हि
रण्यत्रिगुणं धान्यं धान्ये नैव रसा व्याख्याताः। पुष्पमूलकला

निचतुला धृतमष्टगुणमथाप्युदाहरंति। द्विकं त्रिकं चतुष्कं च पंचकं
च शतं स्मृतं। मासस्पष्टा द्विगुणीया दृष्ट्या नामनु सर्वशः। राजा तु मा
तभावेन द्रव्यं दृष्टिं विना शयेत्। पुनराजामिणे केण द्रव्यमूलं च व
र्द्धते। वसिष्ठवचनं प्रोक्तां दृष्टिं वाहुंषिके शृणु। पंचमाखास्तु वि
शाल्या एवं धर्मो न हीयत इति॥ ॥ वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वितीयो ध्या
यः॥ ॥ २॥ अश्रोत्रे श्रोत्रं वाक्पां अन्नमयः शूद्रसधर्माणो भवति। मानवं
चात्र श्लोकमुदाहरंति। यो न धीत्य द्विजो वेदमन्यत्रे कुरुते श्रमं। स जीवन्नेव
शूद्रत्वमाप्नुयति। सान्ध्यशान्ते ब्राह्मणे भवति न वणिक् न कुशीलवः।
न शूद्रत्रे वणिकुर्वन्नस्ते नो न चिकित्सक इति। अथ तां ह्यनधीयाना यत्र

ब. स्मृ. ६

नैव पवराद्विज्ञाऽतं ग्रामं दंडयेद्वा जाचो रभक्तप्रदो हि सः ॥ अत्र तानाममं
 त्राणां जातिमात्रोपजीविनाः सहस्रशः सन्नेतानां प्रविशन्तं न विद्यते। यद्
 दंतितमो भूतामूर्खधर्ममर्तद्विदः। तत्पापं शतश्राभत्वात् ६ कृत्तुं नुगच्छति।
 चत्वारो वात्र यो वापि यं भूयुर्वेदपारगाः। सधर्म इति विज्ञेयेनेतरेषां सहस्र
 राः ॥ श्री त्रियायै वेदपाणिहव्यकथानि निन्यसाः ॥ श्री त्रियायै दसहपितृ
 नैतिनदेवताः ॥ यस्यैकगृहमूर्खोद्वेवापि बहुश्रुतः। बहुश्रुताय दत्त
 व्यनास्ति सूरवेत्यतिक्रमः ॥ ब्राह्मणतिक्रमो नास्ति विप्रवेदविप्रजिते।
 ज्वलंतमग्निमुत्सृज्य नहि स्मनि दूयते। यश्च काष्ठमयो हस्ती य
 श्च चर्ममयो मर्गः। यश्च विप्रो नधीयाते स्वयस्ते नामधारकाः ॥ विद्व

६

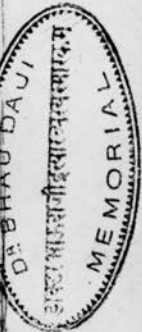
ज्ञेयान्धर्वश्यानि येषु राष्ट्रेषु भुजते। तान्यनाहृष्टमिच्छन्ति महद्वा जाय
 तेन भवति। अत्र शोधमानं विहं योधिगच्छेद्वा जातद्वरेदधिगं त्रेवधम
 सो प्रहाय ब्राह्मणश्चैदधिगच्छेत्सुकर्मसुवर्त्तमानो न राजा हरेत्। आ
 ततायिनं हत्वान्न प्राणानाद्ये तु किञ्चिकिलिष्यमाहुरथापुनरहंति।
 अग्निदो गारुश्चैव शस्त्रपाणिर्हनापहः। होत्रराहुरश्चैव षडेते आत
 नायिनः। आततायिनमायांतमपि वेदांतपारगां जिघांसंतं जिघांसी
 यान्तेन ब्रह्महत्या वेत्ति। स्वाध्यायिनं कुलं जातं मोहमादाततायिनं
 न तेन पूरणं लाभयति मनुस्संमत्सु पृथ्वी इति। विना विकेतः पंचाग्नि
 स्त्रिषु परमं श्रुतुर्मेधावाज्जसने पीषडंगविद्वलदेया तु संतानः। अद्वेगे
 जेष्ठसामगो म - ब्राह्मणविधश्च धर्मानधीयते यस्य च दशपुरुषमा

तपित्वैशः श्रोत्रियो विज्ञा यते विद्वांसः स्नातकाश्चैते पक्षिपविना
नवन्ति। चतुर्विधं विकल्प्य च अंगविद्धमपाठकः॥ आश्रमस्थः स
मो मुख्याः पर्व देवा दशा वरेते। उपनी प्रयः कृत्स्नं वै दम ध्यापये
त्स प्राचार्यो यस्त्विह देशं स उपधाप्यो यश्च वेदांगान्यात्मजाणिध
र्मसंवेदिसंलक्षणवैशेष्यशस्त्रमाददीयात्। क्षत्रियस्य तु तनित्यमेव रक्षा
णाधिकारात्। प्रक्षाण्यपादोपाणी च मणिवंधा आक्षेपदग्धासीनोऽङ्ग
धूमूलस्योत्तरतो रेखा ब्राह्मणतीर्थे ते न त्रिगवने दश दृवदिः पारि
मजीतरवाभ्यङ्गिरङ्गिः संस्थो न्मूर्धन्यपोनिनये सव्ये च पाणो ब्रह्म
रतिश्छाया नः प्रणतो वा नाचामेत्। हृदयंगमा निरङ्गिरकुतुक्षानि
रफेनाभिर्ब्राह्मणकंठगामिष्ठक्षत्रियः शुचिः ४। वैश्वोऽङ्गः प्राशिता

निस्तु स्त्रीश्च इदं स्यात् हा भिरेवतु । प्रदरादपि धा गो स्तर्पणाः सुखं न वल्लि गंधरा
 स दुहा भिर्याश्च सुख भाग मा ॥ न मुख्या विबुध उच्छृङ्खल्येनंगस्य
 हाः सुखा नुत्ता सुत्वा पीत्वा रुदिवा स्ता त्वा वांतः पुनरा वने द्वा सश्च प
 रिधा यो हो संस्पृश्य यत्रा लो न को ॥ न श्म श्रुगतो ले पश्चंत व इत स से सु
 य द्वा प्यं तर्मु खि भवेत् न निरनेव त क्षु बिरिति । परा न था वा मयतः पा
 दौ धा विबुधो गताः । ता भिनौ छिद्य तां याति भूम्या स्ता स्त्र स माः स्म ता ॥
 प्रवर न्तं प्रव हारेषु उ छिद्यं यदि संस्पृशेत् । भूमौ निधाय त द्रव्यमा
 वस्य प्रवरेषु न ॥ श्व हतो श्व म गा व न्या पा निते चर व गे ॥ फ लां वा ले र
 तु परि कां ते स्त्री भिरा चरितं व म रा प्रसारितं व यत्पु ण्यं ये दोषा स्त्री
 मुखे बुवा मशकै र्मीलिका निश्च निहतं नोपह न्यते । क्षिति स्था भवेव

स. स्मृ.

यात्रापो गवां लक्षिकराश्याः॥ परिसंख्या यतारसर्वं बुद्धीनाह प्रजा
पतिरिति। लेपगंधापकर्षणे शोचमये ध्याले सस्याजिर्मदाचंतिज
समन्मयदारवतो नवानां नस्मपरिमानं न प्रदाहल दणधावन
नि। तेजसवदुपलमणीनां मणिवधुखशुद्धीनां दारुवदस्थारं न
विदलचर्मणा। वैलवधौ च गोवाले ४ फलमयानां गौरसर्वपकले
तदौ मज्ञानां भूमितु संमाज्जनोपलैपनो लैखन प्रो दाणापकरणे
यथास्थानं दोषविशेषा प्रापत्य मुपेत्य ध्यायुदाहरति। खननादह
ना द्वौ जेमि रीक्रमणादपि। चतुर्भिः शुभ्यते भूमिः पंचमाक्षोपल
पनादिति। हजसाशुभ्यते नारी नदी वीर्यशुभ्यति। भस्मना शु
भ्यते कां स्पृष्टुनः पाकेन मन्मयं। मधेर्न त्रपुरी के श्वश्लेष्मपू

८

याशुशोणि तैः संस्पृष्टं नैव शुभ्यत पुनः पाकेन मन्मयमित्यजिरे
वकां पूयतो तथारजतं तान्मम स्लेन शुभ्यति। अंगुलिकनिष्ठिका मू
ले दैवं तीर्थं अंगुल्यं नृवीणां अंगुल्यं ग्रेषु मानुषाणि मध्ये श्री
मेयं प्रादेशिन्यंगुष्ठयोरंतरापि चरते च तदिति। सायं प्रातरशना
न्यभिपूजयेत्। स्वदितमिति पिये संपन्नमित्याशुदयिकेषु॥३॥
॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे तृतीयो ध्यायः ॥ ॥ कृ। प्रकृतिवि
शिष्टं चतुर्वर्ण्यं संस्कारविशेषाच्च ब्राह्मणे स्पृष्टुं नृवामासी वा
राजन्यः कृतः। उरू तदस्पृष्टं द्वैशेषः पश्चां शूद्रो अजायते इत्यपि
निगमो भवति गायत्र्या ब्राह्मणमस्मज्जतत्रिष्टुभाराज न्यज्जग

व.सू.८

त्वावैश्येनके।विष्टेदसाश्वदमित्यसंसारो विज्ञायते।सर्वेष्टा
सत्यमक्रोधोदानमहिंसाप्रज्जनं चपित्देवातिथिप्रज्ञायाम
ष्वेवपशुहिंसादिदितमानवं।अथापि ब्राह्मणायवाराजं न्याय
ब्राह्मणतायमहाजं वायवेदेवमस्माददित्याकुर्वन्मुदकक्रि
याशौचं च द्विवर्षप्रभृति आदेतज्जननाद्ये केशरीरमसिनासंघो
न्यानपेक्षमाणान्नपोष्यवयनिसव्यो नराभ्यावात्तिभ्यामुदक
क्रियाशकुर्वीरज्युग्मादक्षिणामुख्यः पितृणां वा एषादिग्या
युक्षिणा गृहान्त्रजित्वाथ प्रस्तारयहेमनग्नं न आसीरन्।
दशाहं शावनाशौचं सपिंडं छुविधीयते।सपिंडः सप्तपुरुषं

५

विज्ञायते प्रज्ञानां च स्त्रीणां त्रिपुरुषे विज्ञायते।प्रज्ञानामितरे कुर्व
रंस्तान्श्च तेषां जनने ष्वेवमेव स्यान्निपुणां शुद्धि मिष्टतां माता पित्रौ वा
तनिमित्तत्वाभ्यानु रित्येके थाप्नुदाहुरंति।नाशौचं स्नानं केपुंसः सा
सर्गं चैव गच्छति।रजस्तत्राशुभिर्भवति तच्च पुंसन विद्यत इति।त
दंतः पुनरायते द्वे द्वेण शुद्धरनुरात्रि शौचे ब्राह्मणं प्रभाते ति स्नानं
सृणो दशरात्रेण राजन्यो विंशतिरात्रेण वैश्यः शूद्रो मासेन शुद्ध
त्यथाप्नुदाहुरंति।आशौचं यस्तु शूद्रस्य स्नानं केवापि भुक्तवान्
सगच्छेन्नरकं चोरंतिर्यग्यो न्याच जायत इति।अनिर्दशाहं बत
रावेनियाहुक्तेन वा द्विजः।कमिर्हत्वा स देहांते तं विद्या समुपाश्रुत

इति द्वादशमासान् द्वादशाहं मासान् चानञ्च संहिताध्ययनमधीय
नः पूतो भवतीति विज्ञायत जनदिवसे त्रेते गर्भपतने वा सपिंडांतां त्रि
रात्रमाशौचं संसद्यः शौचमिति गोतमः ॥ देशांतरस्थे त्रेते ऋद्धं दशाह
सुत्वे करत्रमाशौचमाहुताग्निश्च प्रवसत्यो यत पुनः संस्कारं कृ
त्वा वावशौचमिति गोतमो रूपवित्थमशानरजस्वलास्तका
शुचीश्च स्पृष्ट्वा सशिरस्को भुजे पादय इत्ययं शते ॥ ॥ इति
वालिष्ठे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ॥ ४ ॥ अथ तत्रास्त्रीपुरुष
प्रधानान्नमिकानुदक्यावाहृतमिति वविज्ञायते ॥ अथाभुदाहरति ॥ पितृ
रक्षतिकौमारे न तौरक्षति यो वने पुत्राश्च स्थविरे भावे न स्त्री स्वातं च
मर्हति तस्या नर्हरती वाराउ कं प्रायश्चित्तं रक्ष्ये ॥ त्रिरात्रं रजस्वला

विर्भवति जगन्नाभं चाना सुखायादधः शयीत नदिवा स्वप्यानाग्निं स्पृ
शेन्नरज्जुं स्तजे नंदं तां धावयेत्तमां समश्रीयात्तग्रहाक्षिरी दो न ह से म
किं विदधरेतदखर्वेण पिवेदं जलिना वा पिवेद्वाहिताये से न वा विज्ञा
यते हो इस्त्रिंशोऽंतां हृत्वा पाप्माहरी तो मन्यतमधर्मसंक्छे हेमिसे
वमात्तनममन्यत संसर्वाणि भूतानि भ्यक्तेषां भूण हृत्पूण हान्ति सस्त्रि
यउपाधा वदस्थे मे भूण हत्या यंत तीयं प्रतिष्ठ कृतेति ता अश्रुवकिं
नो भूदितिसो ब्रवी हरं वृणी धूमिति ता अश्रुवन च तौ प्रजां विदाम ह इति
काममाविज न तोः सं प्रवामि तितथेति ताः प्रतिजगदुः ॥ सैवाभूण ह
त्या मासि मास्या विर्भवति तस्माद् रजस्वलायाः अन्नं नाश्रीयाद्भूण ह
त्या या एवैवा रूपे प्रतिमुच्यते तदा दुरां जनाभ्यं ज न मे वा स्यात्त प्रतिज्ञा

खंतद्विस्त्रियाऽनमिति तस्मात्तस्मै च तत्र नवी भस्मं ते मे धमुपागास्तु
 दृक्वा वासते येषां ये च केचिदप्ययः कुलं वा श्रोत्रियं येषां सर्वे ते श्रद्धा
 धर्मिणः सर्वे ते श्रद्धा धर्मिण इति ॥ वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पंचमोऽध्यायः ॥
 ॥ आचारः परमो धर्मः सर्वे कामिति निश्चयः ॥ हीना चारपरीतस्या खे
 त्य वेह वनस्पतिः नैनं तपो सिन ब्रह्मना प्रिहो जं न दक्षिणा ॥ हीना चा
 रमितो नृप्ये तारयंति कथं वन ॥ आचारहीनं न पुनंति वेदा यश्च पृथी
 ताः सह वदिरं गैश्वं दां स्वेनं मृत्युकाले त्यजंति नीडं शकुता इव जात
 वृक्षान् ॥ आचारहीनस्तु ब्राह्मणस्य वेदाः षडंगाः सखिलाः सघृताः
 कोप्रीतिमुन्मादयितुं समर्थाः ॥ अधस्तदा रा इव दर्शनीयाः ॥ नैनं श्रेष्ठ
 सि वृजिना सारयंति माया विनं मायया वर्तमानं ॥ इष्यते रसमग

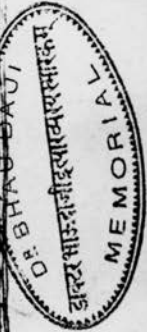
धीयमाने पुनरिति दुष्टयथा श्लेषः ॥ दुष्टावा रोहिपुरुषो लोके भवति निंदि
 तः ॥ दुःखभाग्यं च स तं व्याधितो ल्यायुरेव वा ॥ आचारः फलते धर्ममाचारः
 लते धर्मो ॥ आचाराद्विद्यमानोति आचारो हं त्यलक्षणं ॥ सर्वलक्षणहीनोपि
 समुदाचारवान्नरः ॥ अर्द्धध्यानो न स्स युश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥ आहारनिर्हार
 विहारयोगाः सुसंयुता धर्मविदानुकार्या ॥ वाग्वुद्धिर्वीर्यं श्रितयस्तथैव धनं युष्मि
 न स तमेतु कार्या ॥ उभे स्तुपुरीषे तु दिवा कुप्यं दुष्टश्चरः ॥ रात्रौ तु दक्षिणा कु
 र्यादेवं ल्यायुर्न रिष्यति ॥ प्रत्यग्निं प्रति स्तुयं च प्रतिगां प्रति ब्राह्मणं ॥ प्रति सोमोदकं
 संस्थां प्रज्ञानशक्तिमेतत् ॥ न न घां मे ह नं कुर्यात् न पथि न च भस्म नि ॥ न गो म
 ये न कृष्टे नो मे श्राद्धे लोप जीव्यं श्रायायामंधकारे बारात्रा वहनि वाह्निजः ॥ य
 था सुखं सुखः कुर्यात् प्राणवाधा भवेत् सुखं उद्धृता निराह्निः कापं कुप्यं त्मानं

न चेद्व तानि राहरेत मन्त्रिकां विप्रकृत्वा सत्सिकता तु या। अंतर्ज्ञे देव गे
 वस्त्री के मूत्रिक स्थले। कृतशौचावसि द्वावान ग्राह्याः पंचमन्त्रिकाः। एका
 लिगे करति स्तुतये। मर्द्वयं स्मृतं। पंचापनिद शोकस्मिन्नुभयोः सप्तमन्त्रि
 का। एतश्चो वंग हस्यस्प द्विगुणं ब्रह्मचारिणः। वान प्रस्यस्प त्रिगुणं यतीनां
 तु चतुर्गुणं। अष्टौ ग्रास्ता मुनेर्भक्तवान प्रस्यस्प षोडश। द्वाविंशत् ग हस्य
 स्या परिमितं ब्रह्मचारिणः। आहिताग्नि रन द्वाह्र्यं सिकारी वते त्रयः। अष्टौ
 एव सिद्धं त्रिनेत्रां सिद्धिरन श्रतां। योगस्तपो दयादानं सत्यं शौचं श्रुतं धृष्टं
 विद्या विज्ञान नास्ति क्यमेतद्ब्रह्मण लक्षणं। दीर्घवैरमस्तया वा सत्यं ब्रा
 ह्मण दूषणं। ये शुभं निदिद्यत्वं च जानीयाद्ब्रह्म लक्षणं। ये वा च दाता श्रु
 तं सत्कर्म कर्त्ता जितेन्द्रियाः प्राणि बधानि वृत्ताः। प्रतिगृहे संकुचितार्ग्ये

स्थिते ब्राह्मण स्तारयितुं समर्थाः। किं विद्मदमयं पात्रं किं चित्पात्रं तपोमयं।
 पात्राणामपि तत्पात्रं शूद्रा ज्ञेयस्य मोदरे। शूद्रा ज्ञेनोदरस्थेन यदि कश्चि
 न्मृतो द्विजः। स भवेत्शूद्रकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले। शूद्रां नरस
 पुष्टांगो सुधीयानो विनित्ययाः। जुहुयाद्वा जप चपि गतिम्। ह्यं न विंदति।
 इति। शूद्रा ज्ञेनं तु न तु भुक्ते न मैषु तं योधिगच्छति। यस्यान्नं तस्य ते पुत्रान्
 च स्वर्गं कुरुते भवेत्। स्वाध्यायाद्योनि मंत्रं प्रश्नांतं वैतानस्य पापभी सं
 ब्रुजौ। श्रीकृष्णं तं धार्मिकं गोशरणं प्रतैः। ज्ञातं नादृशं पात्रमाहुः।
 ग्रामपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि च तं मधु। नश्यसेत्या त्रदौर्वत्या त्तत
 पात्रं रसा श्रिते। एवंगवो हिरण्यं वा वस्त्रं मश्वमहीति लान्। अविद्या प्र
 तिगृहानो भस्मी भवति काष्ठवत्। नाग नखनादनं कुपी नरवे श्रभा

व. स्मृ १३

जनादौ नवाप्तौ जलिनपिवेत। नपादेनपाणि तावा जलमभितंभ्या न जलेन त
लेनेह कामिफला निशाशातमीतनफलेन फलनककोनकुहको भवेत्
नह्येष्टभावांश्चिद्वेतायाभ्युदाहरति। नपाणिपादचपलोननेत्रचपले
भवेत्। नवकागेगचपल इति शिष्टस्पगे चरः। पारंपर्यगतोयेथांवेद
सपरिवृंहणः। तेशिष्टाब्राह्मणाज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यदहेतवः। यंनसंतं
वासंतंनश्रुतंनवहुश्रुतं। नसुवृत्तंनदुर्बलंवेदकश्चिस्सब्राह्मणा
दकश्चिस्सब्राह्मण इति॥ ॥ इति वासिष्ठेधर्मशास्त्रेष्टोऽध्यायः॥
चत्वारश्चाश्रमा ब्रह्मचारि गृहस्थवानप्रस्थपरिव्राजकास्तेषांवे
दमधीत्यवेदोवेदाभ्यां प्रविश्यात्स ब्रह्मचर्योयमिष्टेत्मावसेइत्य
चायोवायं परिवरेदाशरीरविमोक्षणादावावेव प्रेतेतिपरि

१३

चरेद्विज्ञायते सगिराचार्यस्तवेति संयतवाक्कतुर्थवधाद्यसकाल
भोक्षं गुर्वीधीनो जटिलः। शिरवाजयोवायु रंगद्यतम तु गद्येदासीनं
वैति छन्नामानं वेदसीननुपासीताहताध्यायी सर्वलघ्वनिवेदीत
दतुत्तायाहं जीतरवक्षाशयनदंतप्रक्षालनाभ्येजनोपानश्रुतव
र्ज्जतिद्येदहनिरात्रावसीतचिरकौव्यवेयादपश्यपशति॥ ॥ इति
वासिष्ठेधर्मशास्त्रेसप्तमोऽध्यायः॥ ॥ गृहस्थो विनीतको धहर्षेगुरु
णानुज्ञातः स्नात्वा समानार्थेयामस्य हमेयुता नामवरवयसो स
दृशीभार्या विदेता पंचमीमातृबंधुभ्यः सप्तमीपितृबंधुतोर्वेवा
सुमग्निमिधी चतसायमागतमतिथिं नायकृध्यात्। नास्यानश्र

न हेवसेधस्य नाश्रुति वा साध्या ब्राल्लोणग्रहमागतः। सुकृतं
 स्य यत्किंचित्सर्वमादाय गच्छतीति। अक्षशी लो स्पृहं या तुरल गम्य
 धेया यना नाहिताग्निः स्यात्। अलं च सो माय ना सो माय जी पुते
 स्वाध्याये यज्ञे प्रजजनान वग हेधभागतं प्रत्यु स्याना सन वा कस्त
 टतान स्सु सानिर्महे धया शक्ति वा नेन सर्व भूतानि। गृहस्थ एव प
 जते गृहस्थ स्तप्य ते तपः। चतुर्णामाश्रमाणां च गृहस्थस्तु विशि
 ष्यते। यथानदी नदाः सर्वे तथा जीवंति भिक्षुकाः। नित्योदकी मित्य
 यज्ञोपवीती नित्य स्वाध्यायी पतिता भवर्ज्ज्। स्मृतौ वगच्छन्धिधि
 वच्च जु कर्त्तव्यं ब्राल्लोणश्च वते ब्रल्लोकात्। ब्रल्लोकादिति ॥ इति

वासिष्ठे धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ वानप्रस्थप्रव्रजिनो जटिल
 श्रीरजिन वासीन फालकृष्ण मभिति छेदकृष्ण मूलफलं संवि
 न्नीत ऊर्ध्वसेतोः समाशयो मूलफलं न स्तेणाश्रमागतमतिथि
 मभ्यर्चयेद्भुव्यादेव ते प्रतिगृहीयाद्विषणवणमुदकोप स्पृशपरी
 श्रावण केनो ग्नि मधोहिताग्नि हस्तमूलक ऊर्ध्व विप्रो मासे भ्यो
 नग्नि रभिको तो दद्या देवपितृमनुष्येभ्यः स गच्छेत्तर्गमानं तपसा
 नंत्यं ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ परिब्राजकः
 सर्वभूतता भयपादित्वा दत्त्वा प्रतिष्ठेत तथोप्युदाहरंति। अम
 यं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो मुनिः। तस्यापि सर्वभूतेभ्यो नम

यं जातु विधत्ते। अथ यं सर्वं भूतेषु दत्वा यस्तु नियतं ते। हं
 ति जाश्च प्रतिगृह्य च। संन्यसे सर्वं कर्मणि वेदमेकं न सं
 न्यसेत्। वेदसंन्यसनाच्छूद्रस्तस्या द्वेदं न संन्यसेत्। एकादा
 रं परं ब्रह्म प्राणा धामः परं तपः। उपवासात्परं नैधुयं दद्यात्
 नाद्विधिष्यते। शतिमुंडो मयोपस्त्रि सप्तगोराण्यसंक्रयिता
 निचरे। कैदां विधूमे सन्नमुसल एकशादिपरिहितोऽजिनेन वा
 गोत्रलूने स्तृणो रवस्ततः शरीरस्थं डिलशाप्यन्ति त्पां वसती व
 सन्नामोत्तदेव गृहेश न्यागारं दत्तं ले धाम न सा ज्ञानमधी
 या नो राप्यनित्यो न ग्राम्य पश्येत्। संदर्शनो न चरे दद्याद्भुदाहरंति

श्राद्धपतिव्यस्यजितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियाप्रीतिनिवर्तकस्य। अथात्मवि
 तागतमानसस्य धर्माद्यनादृतिरूपे दत्तकस्येति। अथ कृत्वा गोव्यक्तात्वा
 शत्रुनाशवेणुषु दाहरंति। नरादृशास्त्राग्निन तस्य मोक्षो न बापिलोकग्रहणे
 तरस्यानतो जनाश्च दनत्तरस्यामवापिरम्या वसथप्रियस्य। न कुधोनो
 दके सगेन चेतने त्रिपुष्करे। नागरे नासने तान्येयस्य विमोक्षविभुस इति।
 ब्राह्मणकुले यस्तु नैतत्तुं जीतमधुमां सवर्जं सायं प्रातर्न चरयेत्।
 मेवायमेदजिह्वा शतो वसंकुतुको वेन्द्रियसंसर्गकुर्वीत केन चिदुपेक्ष
 कः सर्वं सतानां पेशुन्यमत्सरात्तिमनो हंका राश्च नाज्जं वस्तवंपर
 गृहं दत्तो भमो हं क्रोधास्ति यविवर्जं सर्वाश्माला धर्मिष्ठं यज्ञोपा

वीत्युदकमलुरुस्तः शुचिर्ब्राह्मणो वृषला न्नवयानहीयते ब्रह्मलोका
 ब्रह्मलोक इति ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ ॥ अथ
 नमंति ऋत्विग्वाह्यराजापितृव्यमातुलाश्च देवस्य सिद्धस्य साधं प्रातर्गृह्या
 प्रो जुहुयाद्गृहदेवताभ्यो वलिं हरेद्भोजियाया नंदत्वा ब्रह्मचारिणे चानंतरं पितृभ्यो
 दद्यात्ततोतिथिभोजयेद्भेयांसं श्रेयांसमानुरवेण स्वगृह्याणां कुमारयो बाल
 वृद्धतरुणप्रदातास्ततोपरान्तरं ह्यनश्चश्चांशं पतितवायसेभ्यो भूभोजनं विप्रे
 भूशयो विष्टमनु विष्टे वा दद्यात्क्षेवंदं पती भुंजीयातां सर्वे पयो गेन पुनः पा
 काय दिनिरुक्ते वै श्वदेवेति धिराग्रे द्विशेषेणास्मात्प्रभंकारयेद्विज्ञायते हि
 वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहंतस्मादप्यश्वानयत्यनवधमभ्यर्च्य

स्निंति जुना विदिरिति तं भोजयेत्त्रोपासीतासीमांतादनुव्रजेदनुज्ञाता ह्य
 परपदं ऊर्ध्वं चतुर्थाः पितृभ्यो दद्यात्सर्वे बुर्वा सणां संनिपात्य यती नृ गृह
 स्थसाधून्वा परिणतवयसो विकर्मस्थाश्चोत्रिया नशिष्या ननंते वासिनः
 शिष्या नपि गुणवतो भोजयेद्विर्गग्रशुक्लविगधिष्णा वदं कुक्षिकुन
 खिवर्जं अथाप्युदहरंति अथ चेन्नं त्रविधुक्तः शारीरैः प्रेक्षिदूषणं अ
 दूष्यन्नं यमः प्राह प्रक्षिपावन एव स ॥ श्रौद्धेनो ह्यसनीयान्पुष्टिह्यन्यादि
 नक्षया तारख्यो मंति हि स्वधाधारास्ताः पितृव्यकृतो दकाः उच्छिष्टं न प्रम
 द्यंतु यावत्प्रास्तमितोरविः शरीरधारास्ततो यावत्क्षय्याः संचरमागिनाः
 प्रायसंस्कारप्रमीतानां सप्रवेशपाणमिति श्रुतिः ॥ भागधेयं मनुः प्राह उच्छि

शेखेखणेउभे।उखेखणंरुमिगतंविकिरंलेपमोदकं।अनुप्रेतेषुविस्त्रजे
 दप्रजानामनायुषां।उभयोःशाश्वयोर्मुक्तं पितृभ्यो ननिवेदितोतदंतरं
 प्रतीक्षते।ससुरादुल्लेखेत्सः।तस्मादुल्लेखेत्स्तेनकुर्यादन्नमुपागतं॥
 भोजनंयासमालभ्यतिष्ठतोखेखणेउभे।द्वौदैवंपितृकृत्येत्रीनेकैकमुन
 यत्रवाभोजयेत्सुसमृद्धोपिनप्रसज्येतविस्तारं।सक्तियादेशकालोच
 शौचं ब्राह्मणसंपदं॥पंचैतान्विस्तरोहंतितस्मात्परिवर्ज्येत।अपिवा
 न्नोत्तयेदेकं ब्राह्मणवेदपारंगं।श्रुतशीलोपसंपन्नं सर्वालक्षणवर्जितं॥
 यद्येकभोजयेत्प्राज्ञेदैवंतत्रकथंभवेत्।अतंपात्रेसमुद्धृत्य सर्वस्यप्रकृ
 तस्यतु।देवतायत्रनेकत्वात्ततः।आहुं प्रवर्तयेत्।प्रास्पदंशोदन्तुदद्या
 द्वावहवारिणो।यावदुत्तिभवत्यंनंयावदन्तिवाग्यताः॥तावद्विपितरो

अंतियावन्नोक्ताहविर्गुणाः।हविर्गुणानवक्रव्याःपितरोयावर्धिताः।पितृभि
 स्तपितैःपश्चादवक्रव्यंशोभनंहविः।निष्कृत्सुपदाश्चाद्वैदेवतामांसमुल्ले
 खेत।पावेतिपशुरोमाणितावनरकमिच्छति।त्रीणिश्चाद्वैदपिब्राह्मिणैस्त्रि
 चंकुतपस्त्रिणाः।त्रीणिवात्रप्रसंशंतिशो वमक्रोधमत्वरं।दिवस्वस्याष्ट
 मेभागेमंदीभवतिभास्करः।सकालःकुतपोतामपि।दृष्टं दत्तमक्षयं।आहुं
 दत्वाचभुक्त्वाचमैष्टुनंयोधिगच्छति।भवतिपितरस्तस्यतन्मांसरेतसो
 नुजः।यस्ततो जायतेगर्भेदिवाभुक्त्वाचपैत्तकं।नमविधामवात्रोतिहो
 णयुश्चैवजायतइतिपितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः।उपास
 ते सुतं जातंशकुंताश्चपिप्लवं।मधुमांसैश्चशाकैश्चपयसापायसेन

वा। एष नोदास्पतिश्चाहुं वक्ष्ये सुचमया सुवा संतानवर्द्धनं पुत्रनुयंतपितृ
कर्मणि दिव ब्राह्मणसंपन्नमभिनंदति पूर्वजाः। नंदति पितरस्तस्य सुदृष्टे
रिव कर्षकाः। यस्तु यास्योदशस्य नपि तेरस्ते न पुत्रिणः। आ वणाक ग्र
हयिणोश्चावष्टकाचपितृभ्यो दद्यात्। इत्यादेवा ब्राह्मणसंनिधाने वा का
लनियतो अवश्यं च ब्रह्मवाग्नास्तीति दर्शयिष्ये मास्तु ग्रपणे हि ब्रह्ममा
स्य पशुसोमैश्च यजते नैयमिकं ह्येतदृशं संस्तरं च विज्ञायते हि त्रिभिर्ब्रा
ह्मणे ऋणवाग्नास्तीति जायत इति येन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यो ब्रह्मचर्ये
ण सोमिभ्यश्चैषवा आहणो यज्यः पुत्री ब्राह्मणवर्धयति। गभीरमेवा
स्त्वामुपनयीत गर्भकादशेषु राजन्यगर्भकादशेषु वैश्यपाकाशोदो

वेनो ब्राह्मणस्य नैययो धः क्षत्रियस्य वा औदुंबरो वा वैश्यस्य रुक्मा जिनमु
त्तरीय ब्राह्मणस्य रौरवं क्षत्रियस्य गयं वस्त्राजिनं वा वैश्यस्य शुक्लमहंतं वा
सो ब्राह्मणस्य मांजिष्टं क्षत्रियस्य सरिडं कौशेयं वैश्यस्य सर्वशो वा तां त्वम
रहं भवत्पूर्वा ब्राह्मणो भिदायीत भवन्मध्यां राजन्यो भवदंत्यां वैश्यः आद्यो
उशा ब्राह्मणस्योत्तरीतकालः आद्यादिंशा क्षत्रियस्याचतुर्विंशद्वैश्यस्य
तत ऊर्ध्वं पतितसा वित्रीका भवंति नैतानुपनेयो आध्यापयेन्मया जये
न्नेभिर्विवाहयेयुः पतितसा वित्रीक उद्दालकव्रतं चरेत्। होमा सो या
वकेन वस्त्रीयन्मा संपयसा अर्द्धमासं मा भिदायाष्टरात्रं ह्येतन षड्रा
त्रमयाचितं त्रिरात्रं दो अहोरात्रमुपवसेत्। अश्वमेधा वरहयंगर्षेष्टा

वस्त्र १६

त्यस्तोमेनवायजेत् । वात्यस्तोमेनवायजेत् ॥ ११ ति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे
कादशोऽध्यायः ॥ अथातः स्नातकव्रतानि सनकं विधातुं तान्यस्तराजति
वासिष्ठः शुधापरीतस्तु किं विदेवया चेतनतमभूतं वादो जंगमना विक्रम
ततं हिरण्यधान्यमन्नं वानतु स्नातकः शुधावस्तीदं दिसुपदेशो नमभिर्नवा
सससाहसं वसेनरजस्वलयामायोग्ययानकुलंकुलस्याद्विस्ततं वि
ततां नातिक्रमेनौघं तमादित्यं पश्येन्नादित्यस्तं यतं नासुमूत्रपुरीषे कुर्वा
न्ननिष्ठीवेत्यरिवेक्षितशिराम्निमर्याशामेस्त्रणेरंतधायि मूत्रपुरीषे कुर्वा
दुदभ्युखश्चाहनिनैदक्षिणा मुखसंध्यामासीवोत्रा मुदाहरंति । स्ना
तकानीतु नित्यस्पादं तव सस्तथो नरं । यज्ञोपवीते द्वेयक्षिः सोदकश्च
कमंडलुः । अस्त्रपाणौ च काष्ठे च कथिते पावकश्चुविः । तस्मादुदकपाति

मां परितः ज्ञात्कर्ममुजं। पर्यसि करेण। हेतुमनुराह प्रजापतिः॥ कृत्वा ज्ञा व्यय
 कार्याणि आचामेधो च वि तम तं रति। प्राप्नुवेना निति पुं जीत न सं। सो गुह्यं सु
 ल प्रासं प्रसेत न च सुख शङ्कु र्मुह तु का ल गामी स्या त्वववर्ज स्व दरे वती ध
 मुपेया दया शंरं रति। य हुपाणि गृहा नाया आस्य कु वी तं मे धुनो न व
 ति धितर स्य स्य तं मा सं रे त सो पुजः॥ या स्या दनि त वारेण रति सा धर्म सं
 श्रिताः प्रविच काठ के प्रवचने विज्ञा यते अथ चो वा वि ज न स्य मा
 ना भिः प्रतिभिः सह बायी र न्नि ति स्त्री ण मि द्द तौ वर इति। तत्र व दमा
 रोह न कूप मय रोहे न्नि ति ब्रा ह्मणं वा तरेण च वेया नाभ्यो श्री ब्रा ह्मण
 मेर नु जी ण्य वा भा र्यया सह ता म्री मा दा वी र्य व द पत्न्यं न वती ति वा न्
 सने धि के विज्ञा यते। ते दय नु जी मा नि हि शे म णि ध नु रिति रू या

या लाश मासनं पादुके दंत धावनमिति वर्जयेन्नोत्संगेन क्षये दासं धानं भुं
 जीत वेणु वंदं धारयत् । रुक्म कुंडले च न वहिर्मा लां धारयेदप्यत्र नुक्म प्राः स
 मास मवा योश्च वंदीय न अथाप्युदाहरति । अथा माणं च वेदना माक्षिणीं चै
 व कुत्सनां । अथ बस्या च सर्वत्र पत न्नाशन मात्मन इति । नाष्ट तोय जंगह्ये
 दिव जे प्रदक्षिणं पुनरावृत्ते दधि वृक्ष सूर्य मधानं न प्रति पद्ये त नाव वसां शधि
 की वारु भान नदी तरे दुस्या यो पररा न्न मधीत्य पुनः पुनः प्रतिसंविशेत् । प्राजाप
 त्य नु ह्ने प्राक्षणा काश्च नियमा ननु ति छेद नुति छेदिति ॥ इति वासिष्ठे ध
 र्मशास्त्रे द्वादशो ध्यायः ॥ ॥ अथातः स्वाध्यायोपाकर्म श्रावणं पौर्णमास्या
 श्रावणं वा प्रमुपसमाधाय कृत धाना मुहोति । देवेभ्यो देवेभ्यश्च दोषं स्या
 भ्यश्चेति । श्रावणं स्वस्ति वाग्दधि प्राश्नततो व्यापानु कुर्वीत । अर्द्ध पंचमा
 सा न्मासान् द्वादशान् । अत ऊर्ध्वं शुक्ल पक्षे घृहीयित कामं तु वेदांगानि त

स्थानध्यायाः संध्यास्तमिते स्वस्तनः शव दिवा कीर्तिस्तु नगरेषु कामं प्रौढो यमयु
 खिते परिलिखिते वाग्मशानां तेशयानस्पृष्टादिकस्य मानवं वा अज्ञो कमुदा
 हरंति । फला न्यापस्त्रिणाभ्युद्यथा न्यथा न्यथाधिकं भवेत् । प्रतिगृह्याप्यनध्यायः
 पाण्यास्यो हि श्रावणः स्मृत इति । धावतः पूतिगंधि प्रभतीति गृहं समाहू
 स्य नाविसेनायो च भुक्त्वा चार्द्ध पाणे वाणशब्दे च तुर्दश्याम मावास्यायामह
 म्यामह का सुप्रासादित पादोपस्थतस्थो वा भ्रिते स्पृचं गुरुसमीपे निष्ठुन
 व्यतेतायो वा ससामिष्ठिन व्यपेनेना निर्भिक्ते न ग्रामो तेवर्द्धितस्थः स्रत्रितस्थो वा
 रितस्थाश्च गर्ज्जुषो च सामशब्दे वा जीर्णनिर्घात भूमिवत न चंद्रस्यो परागे
 सुदिमादपर्वतो नादावर्कं पत्रपातेश्च पलरुधिरपाशुवर्षे धो कालिकंडुका
 विधत्स्योतिष्ठमपहर्कालिक आवाये च प्रते त्रिरात्रमा वायं कुत्र शिष्य
 भावास्त्वहं गच्छेत् । लिङ्गो नि संवंधे सुचगुरोः पादोपस्थं गृह्ण कर्तव्यं

बिभृश्वशुरपितृव्यमातुलानवरययसः प्रत्युस्यायाभिवदे घोवैवपादश्रा
 हास्तेषां भार्यागुरोश्चमातापितरो यो विद्यादभिवदितुमहमयेनोरिति ब्रूयाय
 धृश्च न विद्याप्रत्यविद्या दमात्रिते स्वरोऽयस्य ब्रूवते संभारमप्रबृष्टं पुमायउ
 नावं वयथा भो भाविति पठितः पिपापरित्याज्यो मातागुरुपुत्रनपतति। अथा
 सुदाहरति उपाध्याया दृशाचार्य आचार्याणां वा तं पिता। पितुर्दृशाभतं मातागौरवे
 णातिरिच्यते। भार्यापुत्रोश्च विध्याश्च संस्पृष्टा पापकर्मभिः। परिभाष्यपरित्या
 ज्या पतितो यो न पथा ब्रूते। अस्मिन्नाचार्या वया ज्ञानध्यापको हे पावन्यन
 रास्यतति पतितो नात्यन्तः पतितो भवतीत्याहुरन्यत्र स्त्रियाः साहिपरगमिता मरि
 क्तापुयेयाहुरो सन्निहिते गुरुवद्भित्तिरिष्यते। गुरुवद्गुरुद्वेति पुत्रस्य वार्त्तं तद्व्यमिति
 श्रुतिः। शास्त्रं विद्यं तुरवा प्रतिगृह्णाणि ब्राह्मणस्य विद्याविज्ञापय। संवधाः कर्म
 जमान्यपूर्वा। पूर्वो गरीयान् स्थविरबाला तुरभारिकचक्रीवतां पथाः समागमे पर

स्त्रे परस्मै देवो राज्ञा त कयोः समागमे राज्ञा त काय देयः। सर्वैरेव धाऊ ल्य
 मानयेत्। एतन्मम गुदकवाक्त्तुतामसूयाः सप्ताह हे नो छिद्यंते कदाचन कदा
 चनेति॥ ॥ इति वासे छधर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः॥ ॥ अथातो भो ज्यो ज्यं ववर्त्त
 यिष्यामः। चिकिंत्सकमगमुपुंश्च लिट् ईक सेनाभिशास्त्रं वृ पतिता नाम श्रमभोज्यं
 कदर्वहीहितवक्षासुरसौ माविक्रमित्तकरजकशौ ईकशश्चिकवा ईषिक वमविक
 ज्ञानां शरदस्य वास्त्रपूतस्थोपपते यश्चोपपतिं मन्यते यश्च गहानरदेनु यश्च वधा
 हेणोपहस्यको भोक्षत इति वा भिकृष्टं गणानं गणिकानं सेतयाप्युदाहरंति॥ नाश्रुति
 श्रवतो देवता नाश्रुतिवृत्तलीपतेः। भार्या कृतस्य नाश्रुति यस्य ज्ञापतिर्गृहस्थो दे
 कयकस्स कुशलाभु यतपाना बलघसफरि द्विपुंस्व ज्ञधमधुमांसा नीयेतेषां
 प्रतिगृहीयादधाप्युदाहरंति। गुर्वर्थं दारमुक्तिहीर्ष्यन् विष्यदेवतातिथीन्। सर्वतः
 प्रतिगृहीया ननु तप्ये त्वयं तत इति। नूनं गोरिषु चारिणः परिवर्ज्य मनं विज्ञाप्य
 तेन ह्यगस्त्यो वक्ष्ये सहस्रिके सत्रे मगयो च चारतस्या संस्तरसमायाः पुतोडाशाम्

गमसिणां प्रशस्तानां पि ह्यनं प्राजापत्या न श्लोकानुदाहरंति। उच्यतामाहताभिहां
 पुरस्तादप्रचोदितो। भोजो प्राजापतिर्मेने अयिऽहूतकारिणः। अह्नीनस्य नोक्तं व्यवे
 रस्यापि विशेषतः। न त्वेव वहुषस्य यश्चापनयते वहुः। न तस्य पितरोऽस्मिती दशवशी
 णि पंचच। न च हव्यं बह्वर्थाभिर्धस्तामभ्यवमन्यते। चिकित्सकस्य गोप्योः शल्यं हर्षुस्तु
 पाशिनः। एवंऽस्य कुलं यामाश्रयतापिनं गृह्यते इति। उच्छिष्टमगुरोरभोज्यं स्य
 मुखेष्टमुच्छिष्टोपहृतं च पक्षस न केशकीटोपहृतं च कामनुकेशकीटानुहृत्वादि
 जोरपनस्य नावकीर्यवाचा न प्रशस्तमुपयुजाना पितृव्रजा प्रापत्यानुहोका नु
 दाहरंति। श्री णिदेवाः पवित्राणि शालाणामकल्पयता। अहमिदं निर्निर्लिप्तं प्रवृ
 वाचा प्रशस्यते। देवदोषां विनाहृष्यते प्रकृतेषु वाका केऽभिश्च संस्पृष्टमन
 तेन विसर्ज्यते। तस्मादन्नं सपुष्टं त्यज्य संस्कारमर्हति। इवाणां ह्यवने नैव वृत्ता
 नां - सणे ननु जागेन मुखं संस्पृष्टं शुचिरेव हितं भवेत्। अन्नं पयुषितं भावुष्टं
 सुहृत्स्वैखं पुनः पौंसि द्रमामही संपक्वकामनुदध्राद्यतेन वा निघोरितमुपयुंजी

नापि सुव्रजापत्या श्लोकानुदाहरंति। हस्तदत्तास्तु ये स्नेहा लवणं यं जनानि च
 वातारं गोपतिं छंते भोक्तुं केच किं लिख्यमिति। लशुनं पलांऽ, क्पा कुं जनं श्लेष
 तका वृदानियसि लोहिताश्वनाश्वकाकावली दशजो ह्येषा जो जने छति क
 श्राकृष्टरतेरप्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षेष्टग्राम्यपश्वविषय। संधिनी हीरम
 वत्सा हीरं गोमहिष्यजातनोमनिर्दशाह तोमानं न्युदकमदपधानाकरंभः वहुं
 वरकाते लपाय सशाकानि नाशु स्तानि बर्ज्येदं योऽश्वहीरयवपिष्टविकारा
 श्राविष्टं ह्येकशशकं पगोधाः पंचतरवाणां भदपाः अत्रुष्टा पशूनामन्यतो
 दत्ताश्च मत्स्यानो वा वेदगवयश्चिशुमारनक्रकुलीनाः विकृतस्वोः सप्योदीर्घाश्च
 गौरगवयशरभा मश्वानुद्विष्टे स्तथा ये न्न दूहो मेधो वाजसनेयिके विज्ञाप
 ते। वरुं उ विवदं यग्राम्यपश्वकरे वशकुनां च वि। शुचिर्विष्टिरजालपाशः का
 लविकं शुवहंसचक्रवाकभासवायसपारावतकु कुरसा सारंगपांडुकप्रेतकौ
 चक्रकरकंकगधूरयेन वक्रबलाकमनुदिटि नमाधानं रक्तचरादीर्घाद्याश्व

रकारेणतकहारीतखंजरीटग्राम्यकुक्कुरशुकसारिककोकिलक्रयातः प्रा
 माचारिणश्च ग्रामाचारिणश्चेति॥ ॥ इतिवासिष्ठेधर्मशास्त्रेचतुर्थोऽध्यायः
 ॥ ॥ श्रोत्रिणस्तु कर्त्तव्यः पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य प्रदानविक्रययोगे
 मातापितरौ प्रभवतो न चैकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृहीयाद्वा अन्यत्रानुज्ञातः पुत्रं
 प्रतिगृहीष्यन् च धर्मात्तु यजनिवावेद्यनिवेशनस्य मध्ये आहूतिभिर्हुत्वा दूरे
 बांधवमसन्निकृष्टमेव प्रतिगृहीयात्संदेहोचोत्पन्ने दूरे बांधवस्तु इमिव स्था
 पयेत् । विज्ञाप्यते ह्येके नव दृष्ट्या यत इति तस्मिन्नेव प्रतिगृहीत औपसा पुत्रस्य
 तत्तुर्थभागभागी स्यात्तद्यदि नापु दयिके यक्तः स्याद्देद विज्ञावकिनाः सखे
 न पादेन प्रवृत्ता ग्रामधर्मा लोहिताचोपस्तीये पूर्वपात्रमस्ते निजैर्देये निनेता
 रं चास्य प्रकीर्त्य केशानुज्ञातयोनीन्यारभेरनपयस्यं कृत्वा गृहेषु स्वेष्टमाप
 येरन्नतर्जुर्दूतेन संधर्मयेत्पुस्तद्वर्माणां संधर्मयंतः पतिता नानुचरितमंत्र
 तानोपशुद्धरोद्यापुष्टा हरति । अथेष्टपुष्टरतागच्छेत्कीर्तिवहसति वा ॥

यश्चात्मातयतांगच्छेच्छेच नित्याचार्यमातृपितरं तारस्तत्प्रसाजयाद्वात्माने वापुया
 पत्निपूर्णा द्वादशवृत्ता द्वाकाचनं पात्रमाहं यं वाशूरधित्वा योहिषाभिरैनमडिरडि
 वाभिः सर्वैकाभिरिक्तस्य प्रत्युष्टादपुत्रजन्मना व्याख्यातः ॥ ॥ इतिवासिष्ठेधर्म
 शास्त्रे पंचदशोऽध्यायः ॥ ॥ अथ व्यवहाराजामंत्रीसदः कार्याणि कुर्वीदहो विवा
 दमानयोऽपपदांतरंगच्छेद्यथासनमपराधो ह्युं तेनापराधः समः सर्वेषु भूतेषु यथा
 सनमपराधो ह्यहवर्षो यो विंशततः संपन्नचक्षुराज्ज्वालनाय प्राज्ञव्यवहाराणां
 प्राज्ञकाले तु तद्यत्ति खितं साक्षिणोक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतं । धनस्वीकरणं
 र्वं धनी धनमवाप्नुयादिति । मार्गं सोत्रेण ज्योतिषस्येति यापरिवर्त्तनेन स्मृता गृहेषु
 धीतरैर्बुद्धिपादमात्रं हस्ते विरोधे सामंतप्रत्ययः सामंतविरोधे तिलैरव्यप्रत्य
 यः प्रत्यभिज्ञैर्यविरोधे ग्रामनगरवृष्ट्येणि प्रत्यये चापुष्टा हरति । पत्रं कीर्त
 माधेयमन्याधेयं प्रतिग्रहं । यस्तु प्रगमावेति न चाधूमाक्षिणो ह्यमीति । ननु श्रो
 तुभुक्तं दशावर्षमन्यथापुष्टा हरति । आधिः । लीमाधमे निक्षेपोपनिधिः स्त्रियः ॥

राजास्वः शत्रियः क्षत्रियः नराजायः संभोगहीयत ग्रहिणः द्रव्याणि राजगामीति
 भवंति तथो न्यथा राजा मे त्रिभिः सह नागरैश्च कायाणि कुर्वीत सो वा राजा
 या नृप परिवारं स्यात् नृप परिवारं वा राजा श्रेया गृध्र परिवारं स्यात् नृप गृध्र
 परिवारं स्यात् परिवारं स्यात् द्वौ द्वौः प्रादुर्भवति सिय हार विनाशनं प्रश्नात् पूर्वमेव
 परिवारं वृद्धे दयसा सिकः श्रोत्रिघातं पवानशीलवान् पुण्यवान् सत्यवान्
 साक्षिणः सर्वदे सर्वे एव वास्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्याद्विज्ञानं सद्यः
 द्विजाः ॥ शूद्राणां संतः शूद्राश्च श्रमं त्याग्यो न यो यथाप्युदाहरंति प्राति
 भाव्यं दृष्टादानं आदिकं सोऽपि कंच यदा दंडशुल्का वशिष्टं च न पुत्रो दातुमु
 र्हतीति ॥ इति साक्षिणं यथा तत्वं लं वते पितरस्तथा तव वाक्यमुदीक्षाणां मूलं
 त्रियं तं त्वानं शोभुः कपाली च भिक्षा धं द्रुविपासितः ॥ अंधः शत्रु कुलं ग
 घः साक्ष्यं मन्त्रं वदेत् ॥ पंचकन्या नृते हंति दृष्टांति गवानृते ॥ शतं मन्त्रा नृ
 ते हंति सहस्रं पुरुषानृते ॥ व्यवहारे मन्त्रे दारं प्रायश्चित्तं कुलस्त्रियाः तं वा

DEBENDRA DAI
 १४
 २४
 MEMORIAL

पूर्वपरिहृदा क्षिप्रं ते वा प्रवादिभिः ॥ उदाहकाले रति संप्रयोगे प्राणात्मये सर्वधनाप
 रः ॥ विप्रस्य चाथे अन्तं वदेयुः पंचानृता न्याहुरपातकानि ॥ स्वजनस्याथे भ्रदिवा
 हतोः पक्षो भ्रमेण वदंति कार्या ॥ द्रुष्टा दृवंशस्य कुलपूर्वी स्वग्रिस्थिता नाम पिपात
 त्यपि ॥ ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ ॥ अणमस्मि सं नमस्तत
 उगच्छति ॥ पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येद्धे जीवतो मुखे ॥ अनंताः पुत्रिणां लोका नां पुत्र
 लोको स्त्रीति श्रुमते प्रजाः संविण इत्यभिभाषाः ॥ प्रजानिरग्ने अमृतं त्वमस्यमित्य
 विनिगमो भवति ॥ पुत्रेण लोका ज्ञयति यो व्रेणानं यममुते ॥ अथ पुत्रस्यो व्रेण
 धास्यान्नो रतिदृष्टमिति ॥ सेविणः पुत्रो जनयितुं पुत्र इति विवदं ते तत्रो भयथाप्यु
 दाहरंति ॥ यद्यन्या गोषु वृषभो वत्सानां जनयेत्स्रातं ॥ गोमिनामेव वत्सो मोघं स
 दितमार्कमिति ॥ अत्रमत्तारस्तु तं तु मे नमावः ॥ दोत्रे परे वीजानि वा सुजनयितुं पु
 त्रो भवति संपरायो मोघं वेत्ता कुरुते तं तु मे ततमिति ॥ वत्सनामेकजातानामेकस्य

पुत्रवानरः। सर्वे ते ते न पुत्रेण पुत्रवं वरति श्रुतिः। वहीना दादशान्येव पुत्राः। पुराणा दृष्टाः। स्व
 प्रमुत्पादितः। स्वद्यौत्रे संस्तुताया प्रथमः। तदजा नेनियुक्ताया द्यौत्रजो द्वितीयः। तृतीयः पुत्रिका
 विज्ञायते। अत्रात् कापुंसः। पितृ नभ्येति प्रतीचीनगच्छति पुत्रत्वं श्लोकोः। अत्रात्कापुंसाया
 मितुमंकन्यामलंकृतो। अस्यायो जायते पुत्रः। समेपुत्रो भवेदिति। योनः भविः। अतः यः। पुनर्भूयाको
 मारुभर्तारमुत्सृज्यान्वैः। सहारि त्वातस्विकुटुंबमाश्रयति सा पुनर्भवति यावा स्त्री वपते
 सि मुनर्भवा भर्तारमुत्सृज्यान्वैः पति विंदते च ते वा सा पुनर्भवति वा कानीनः। पंचमो यापितु
 र्हे संस्तुता कामा पुत्या दधेन्मातामहस्य पुत्रा भवतीत्याहुः। अथापुदाहरति। अत्रात्कापुं
 ता यस्य पुत्रं विंदेत तु स्यतः। पुत्रीमातामहस्तेन दद्यात्ति उहरेद्धनामिति। गूढे च गूढोत्पन्नः। अ
 दृष्ट्येते दायादधो धवा स्त्राता से महतो भयादि त्याहुः। अथ दायाद वधूनां स सेठ एव प्रथमो या
 गजिणी संस्तुयते स होतः पुत्रो भवति। दत्तको द्वितीयो यं मातापितरौ दद्यातां त्री तस्त्रतीयः
 तेषु नः शोपेन वा स्यात्तं हृदि अग्रो हवैराज्ञासो जीगर्तस्य सो य वसेः पुत्रं विज्ञाय स्वयमु
 पनयत श्रवतु र्धनं पुनः शोपेनेव व्याख्यातं पुनः शोपो हवैरूपे नियुक्तो देवतास्तुष्टावतस्य

ह देवताः। पाशं विमुमुचुः तम त्विजः ऊचुर्ममैवायं पुत्रोऽस्त्विति तो नूनं संपेदे ते संपादया
 मास्तुरेखरवं कामयेत तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्य हविश्चामि औहोतासी तस्य पुत्रत्वमीयाया प्र
 विदुः। पंचमो यं मातापितृभ्यामपाक लं प्रति गृही याक्षुः। पुत्र एव वक्षो भवतीत्येकं
 त्वेते दायादा का धवा अथापुदाहरति। यस्य पूर्ववा बली ने कश्चिदायादः स्यादेते तस्य पु
 हरे रति स्य श्री नृणां दायादा गौ क्षेपं न्येच्छा हरे क्वा स्य वा मुदमा मजा वयो गृह
 चकनिष्ठ स्य का स्त्री यसं गौ प करणा निवमध्यमस्य मातुः। दितो यं स्त्रियो विभजेरन्
 यदि जालुणस्य जालुणी दायादा द्यैः। सा पुत्रा सुस्त्रिंशं जालुणाः। पुत्री हरे द्यैः शंराज्याः।
 याः पुत्रः सममितरे विभजेरन् अयेन द्यैः स्वयमुत्पादितं स्याद्येन वेदनेन सा स्त्रिया
 मां तरगताः। श्री वो न्न तपतिता श्वजरणं श्री वो न्न तानां प्रे तपती वत्सा सान्न व्रतवारिणः
 द्वा रलगां पुंजा नावः। श पीयीतो र्मुष्णो मासेभ्यः स्त्रात्वा श्ववप पत्येद वा विद्या कर्म गृ
 यो नि सं वंधा न्ये निषात्य पिता आता वा निमोगं कारयेन सोमान्नं नान्नं वशं व्या धितुं वा
 नि युं याता ज्पा यस्य मपि धो दुश व र्वाणि न वेदा मया वी स्यात्प्रा जो पत्येनु ह्ते पा

लिग्राहवदुपचारदन्त्रसंज्ञस्यवाक्यारुष्यदंडपारुष्याद्युग्रासाद्यादनां
 नातुलेपतेषु प्राकृताभिनीत्यादनिपुस्ताया मुत्तमत्तया दधितुः पुत्रो भवतीत्या
 हुः स्याद्वेत्ति यो गिनो दष्टालो भान्नास्ति निघोः प्रायश्चित्तं वाप्युपदिश्यति मुत्त
 दिसेके कुमाप्युत्तमतीतीति वक्ष्यते पासीते ईदृश्या वक्ष्यते पतिं विदुतमुत्त
 मथाप्युदाहरंति पितुः प्रदादातुदादाहकन्या वयः समतीत्यदीयते साहति दाता
 रमया दामानो कालातिरिक्ता गुरुदत्तिणिवा प्रयवे न प्रिकं कन्या मृतकालभ
 यासिनाः मृतमत्प्राप्ति छत्वा दोषः पितरमृच्छति पावतः कन्या मृतवः स्मृत
 तितुल्यैः सकामा प्रणिष्ठावमाना भूणानि तावन्ति हतानि ताभ्यामातापितृभ्यां धर्मवद
 त्रिभिर्विदता यामिषे तौ दौ वरो यदि न वमं त्रैपनी तास्या कुमारी पितुरेव सा वला
 श्रुतं हतकन्यामं त्रैपदिनं संस्कृता अन्यस्यै विधिर्वदेमा यथा कन्यात यैव सा पाणि
 याहे मृतैवाला के वलं मंत्रं संस्कृताः स्यासावेद दाबयोनिः स्यात्पुनः संस्कार

२६

मर्हतीति प्रोषितपत्नी पंचवर्षा प्रवसेदथ तु कमा यथाप्रेतः एवं वर्जितं च स्यात् एव
 ब्राह्मणी पंचव्रजाता यत्र जाता चत्वारिंशजभ्यामजा वाप्येव जाता त्रीणि वैश्या
 प्रजाता चत्वारि प्रजाता द्वे शरा प्रजाता त्रीणि प्रजाता अत ऊर्ध्वं समानो दकपि
 ऽजन्माद्यगोत्राणां पूर्वः पूर्वगिरीया न तु तन ख लुकुलीने विधमाने परगामि
 नी स्यात् यस्य पूर्वया वत्सान कश्चिद्वादाः स्यात्सपिंडाः पुत्रस्यानीया वा तस्य
 धने विभजेरंतु स्तेषामलाभ आचार्यनेवासिनो हरेयातां तयोर्दत्ता भेदा जाहरे
 न तु ब्राह्मणस्य राजा हरे ब्रह्मस्वं तु विष्णोरे न विष्णुविष्मि त्याहुर्ब्रह्मस्वं विष्
 नु अतो विष्णोरे काकिनं हति ब्रह्मस्वं पुत्रोपौत्रकमिति त्रैविद्यः साधुभ्यः संप्रथमे
 संप्रथमे इति ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ ॥ श्रद्धेया
 स्मिणा मुत्तमत्तया भवतीत्याह राजं च वैष्णो वैश्या यामुत्तया वसायी वैश्ये
 न ब्राह्मणा मुत्तमत्तया भवतीत्याह राजं च वैष्णो वैश्या यामुत्तया वसायी वैश्ये

एषा सुत नः स्वतो भवतीत्याहु रथापु रा हरंति। छिन्नोत्पन्नानुयेके चित्वा तिलो म
 गुणा विताः। गुणकारि परिभ्रंशात्कमीभिस्तात्विजानीयुरिति। एकोत्तरं श्रुतं तं श्रुतं
 तुजा तावा स्मृणा क्षत्रियवैशेषेण वद्येय निशादा भवेति। मर्यादा पाशपाशः पाशा
 वन्नेव जीवन्नेव शक्ते भवतीत्याहुः। शब्द इति मर्यादायाः प्रकृवा एतच्छब्दं नैव
 शस्माद्बुद्ध समीपे तु नाध्येतव्यं मथापि यमगीतांशो कानुदा हरंति। यमशाने
 नेत प्रत्यक्षं मेरुद्राः पापकारिणो भवन्त्याहुः। समीपे च नाध्येतव्यं कदाचन
 नशब्दा यममतिदद्यान्मोक्षिणं न ह विःकृतानेवा स्योपदिशे। दुर्मनवा स्य ब्रत
 मादिशेत्। यस्याश्चोपदिशे। दुर्मनश्चास्य ब्रतमादिशेत्। सो संवृततमो घोरं स
 हनेनैव प्रमथत इति। ब्रह्महारे हर्मिर्न स्य संभवेत्कदाचन। आजापयेन शुद्धो
 तहिरापमोर्वा सो दक्षिणा इति। नानि चित्वा समुपेयात्कृत्वा वर्षाया रामा
 णो येन धर्मान् धर्मा येति॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे अष्टादशोऽध्यायः॥ ॥ ॥

स्वधर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तस्यानुष्ठानात्सिद्धिः। नयकारुण्यहानं जरा मर्त्यवा एतत्स
 यमाहुर्विद्वान्सत्समाहर्हस्यने यमिकेषु पुरोहितं दधाद्भिन्ना यतो ब्रह्मपुरोहितं राष्ट्र
 रक्षोतीत्युभयस्यापालनादसामर्थ्याच्च दशधर्मजातिधर्मकुलधर्मात्सर्वानेवैकान
 नुप्रविशय राजा चतुरो वर्णास्वधर्मस्थापयेत्तेषु पवरस्तु दंडे धारयत दंडस्तु दशका
 लधर्मधर्मावयो विद्यास्थान विवेकादिशा क्रोशयोः कल्याणमग्राह्यतावपुष्य
 फलोपगान्यदेयानि स्वार्थकारणार्थवोपहयानाहर्हस्यांगां च मानो
 न्मानेक्षिते स्यातां अधिष्ठानात्तनी हारस्वार्थानाम्मानमृत्युमाने नैर्हरिकं
 स्यान्महामहयो स्य न त्ययः स्यात्संभाने दशबाहवो हनीद्भिर्गुणकारिणो स्यात्
 तेषां केषां स्युः पुमांश्च तावार्थं वा हवहेदप्यर्थस्त्रियस्युः करोषीमामावाः श
 रमभ्यायाः पादः कार्यपणः स्युः निरुदकस्तरो माव्यो करश्चोत्रियो राजमान
 नाथप्रवृजितवालट्टकृतरुणप्रदाता प्रागामिकाः कुमारो भूतपत्नश्च वाह
 म्यामुत्तरं शतगुणं दद्यान्नदी कक्षवत दहशे लोपभोगानिकरा स्युस्तदु

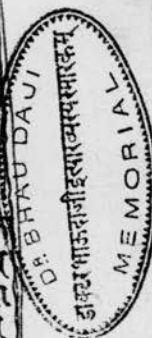
पजीविनो वा दधुः प्रतिमासमुदाह करं स्वागमये अजनिचब्रेते दधात्यासंगिकं
 तेन मातृवृत्तिर्वात्ता रात्रा माहिष्याः पितृव्यमातुलाया जायितव्याः अहं
 न्याश्च एजयतो प्रासादादनेल भेदाः अनिष्टं त्यो वा प्रवृत्तैरन्तर्ही वीम सशो जा
 स्त्रिभ्यः त कृमि त्वा द्यप स्पष्टं वा पिमानं वे श्चो कमुदाहरति न भिन्नका
 र्थप्रणमस्ति शुल्कं न शिष्यवृत्तौ न शिष्यो न हूतो न भेदपलधेन ह तावशो घन
 श्रोत्रिये प्रवृत्ति तेन यज्ञे इति स्तेनो नु प्रतेशा नू दुष्यते शस्त्रधारी सहोढो ब्र
 णसंपन्नस्य धनविष्टस्त्वे के आदं योऽस्मिन् राज्ञै क सत्रमुपवसे त्रिरात्रं
 पुरोहितः ॥ कृष्टमदं दं दं न पुरोहितस्त्रिरात्रं वा थापु दाहरति अन्नादेर्
 णाहमाहं पत्न्याभार्याप चारिणी ॥ पुरोशिष्यश्च बाज्यश्च स्तेनो राजनी कल्ह
 योरा जभिष्टतदं डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः निर्मलाः स्वर्गमायांति संतः
 सुरुति नो यथा ॥ एनो राजानम ह्यं तु स्त जंतं सकि ल्वियं ॥ तं वेरधातयेत
 राजाराज धर्मेण दुष्यति ॥ राजमात्यधिके कार्ये सधः शोचं विधीयते ॥

तथा नात्यधिके निस्त्रं काल एवात्र कारणमिति ॥ यमगीतं जात्रो कमुदाह
 रति ॥ नाद्ये दोस्त्वराज्ञो वै व्रतिनो न च सत्रिणां वै दं स्थानमुपासी नाप्रम
 तताहिते सदेति ॥ ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ ॥
 अन्भिसे धि कृते प्रायश्चित्तं मपराधे स वि कृते स्थो कं गुरु रात्मवता शास्त्र
 शास्त्रा राजा दुरात्मनो ॥ अथ प्रष्टु भपापानां शास्त्रा वै वर्यते यम इति ॥ त
 त्र वस्त्रभुदयितः स न हस्तिष्ठे स्ता वित्री च जपेदं वं स्त पीमिनि मुक्तो र
 त्रयासी त कुन खीश्या वदं तस्तु कृष्टं दशरात्रं वरित्वा युन विनिश
 त ॥ अथेदि धि क्षुदि धि क्षुपतिः कृष्टं दशरात्रं वरित्वा निविशत
 नी वे बोपय छे दि धि क्षुपतिः कृष्टाति कृष्टो वरित्वा तस्मै दत्त्वा पुन नि
 विशेष ॥ वीराणं मरुता दूरपा मो प्राप्ता ज्ञः कृष्टं दशरात्रं वरित्वा
 पुन रुपयुं जीत वे दमाचार्यं कुरु तत्पगः स दृष्टां शिश्नुमुदृत्य

वस्म २६

न निवाधाय दक्षिणा मुरबो गच्छेयत्रैव प्रतिहत्या तत्र तिष्ठे प्रदालया
 निष्कालको वा दृता कृत्स्नं सस्मिन् धिदिष्टे जे मरणा मृतो नवती ति विना
 यतो आचार्ये पुत्रशिष्यभार्या सुचैवं बोनिषु वगुर्वी सखी गुरु सखी पुन
 वपात्रयतिता व कृत्वा कृष्टाष्टवाचरेता एतदेव बां डालपतितां न भोज
 नेषु ततः पुनरुपनयने उपनादीनां नुनिर्हृत्ते मानवं चात्र शोक मुरा
 रंति वपनं मेखलादं डो नैरुपचर्या त्रतानि तु एतानि विनिवर्तते पुनः
 संस्कारकर्मणीति सद्यः पाने त्वसुरायाः सुरायाश्च ज्ञाने कृष्टानि
 श्रेष्ठत प्राशः पुनः संस्कारश्चाम्त्रश कृष्टु ल्की व्यवहारेषु चैवं मद्य
 जां डस्थिता आपो यदि कश्चिद्विज्ञः पिवेत् पत्रो दुंदरविस्त्र पश
 कुशाना सुदकपी त्वा त्रिरात्रेणैव शुद्ध्यति अन्नासे सुराया अग्नि
 वर्षीतां पिवेत् भ्रूणहनं वक्षामो ब्राह्मणहृत्वा भ्रूणहानं वसवि

दिना १

२६

शतं वार्गम विज्ञाहि गर्भस्त्वस्मा मुरक्त्वा तु कृपा स्वेप्मानि मत्स्योर्जुसे
 मिजो भर्मिर्मुत्सु वास यशति प्रथमा त्वचं मत्स्योर्जु होमि त्वचमत्सु वास
 यशति द्वितीयां लोहितं मत्स्योर्जु होमि लोहितं न मत्सु वास यशति तृती
 यां स्त्वा चं मत्स्योर्जु होमि ता च भर्मिर्मुत्सु वास यशति चतुर्थी मां सानि म
 त्योर्जु होमि मां सेर्न मत्सु वास यशति पंचमी मे दे मत्स्योर्जु होमि मे दसाम्
 मत्सु वास यशति षष्ठी अस्थी नि मत्स्योर्जु होमि अस्थि निर्मत्सु वास यशति
 सप्तमी मज्जा नं मत्स्योर्जु होमि मज्जा निर्मत्सु वास यशति अष्टमी रजो
 र्ध्वं ब्राह्मणार्थं वासं शोभे भि मुरक्त्वा मानं घातये त्रिंशतो वा परादः प
 रं न भवतीति विज्ञायते हि निरुक्तं होन कनी यो नवतीति तदा पुनरु
 रंति पतितं पतितं मत्स्योर्जु होमि चोरे चोरेति वा पुनः वचना नुत्पद्यः
 स्यान्मिथ्या द्विदोषतां ब्रजेदित्येवं राज्ञ्यं हृत्वा शो व र्वाणि चरे

स्वदेवपत्रीगिशर इद्रासुलीवात्रेयी हत्वास्ववनगहोराजन्पवैश्याचा
त्रेयीवदगामोर जस्वाम्यनुस्वातामात्रेयीमाहुः अत्रिषामपत्येभवति
स्वनात्रेयीराजमहिस्वयंराजमोवैश्याहिंसायाश्च इद्रासुलीवसंस्त्रासुलीमुव
सीहरणाप्रकीर्णकेसान् राजानमभिधावेत्सेनोस्मि नोः शास्त्रमोभवति तित
स्मेराजोदुंवरंशस्त्रदधातेनात्मानं प्रमापये-मरणात्पुत्रोभवतीतिविज्ञायते
यथापुदाहरति। पुराकास्त्रात्प्रतीताया - नोविभिकर्मणा। पुनराप-नहत्
नोमंगभवति नष्टु। स्तेनः कुनस्वीभवति खिन्नीभवति ब्रह्महा। सुरापः शूरा
वदंतस्तु दुश्चमो गुरुतल्पगः। शत्रुपतितं संप्रयोगव द्रासुली वा यो तेन वायो
स्तेभ्यः स काशायात्रा उपलब्धोस्तास्तापरित्यागः। नैश्चन संवसेदुदीची दिशो
त्वाः नश्चस्त्रं हिताध्ययनमधीयानः पूतोभवतीति विज्ञायते। यथापुदाहरति।
शरीरपशितापनसाध्यनेन वा मुच्यते पापकृपापाहनाद्यापि प्रमुच्यत इति।
विज्ञायते विज्ञायत इति॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे विंशति नोध्याय ४॥ ३०

एव इश्चेद्रासुलीमभिगच्छे शरीरौर्वेष्ट इत्तुश्रुद्रमग्नौ प्रक्षेपे द्रासुलणाः शिरसि
वापने कारयित्वा सिर्यिषामभ्यज्यन ग्रास्त्रमारोप्य महापथमनुसं ग्राजयेत्पूत
भवतीति विज्ञायते वैश्याश्च द्रासुलीमभिगच्छे स्त्रोहितदर्भे वेष्टयित्वा वैश्या
मग्नौ प्राक्षेपे द्रासुलणाः शिरसि वापने कारयित्वा सिर्यिषामभ्यज्यन ग्राहोस्त्र
रमारोप्य महापथमनुसं ग्राजयेत्पूतभवतीति विज्ञायते राजन्यश्चेद्रासु
लीमभिगच्छे शरीरत्रैवेष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रक्षेपे द्रासुलणाः शिरसि वापने का
रयित्वा सिर्यिषामभ्यज्यन ग्राहोपथमनु ग्राजयेत्पूतभवतीति विज्ञायते
वैश्याश्च द्रासुलीमभिगच्छे शरीरत्रैवेष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रक्षेपे द्रासुलणाः शिरसि वापने का
रयित्वा सिर्यिषामभ्यज्यन ग्राहोपथमनु ग्राजयेत्पूतभवतीति विज्ञायते
वक्त्रोदरोदनेनं जानाधः शयानो ह्यत्रिगर्दभ्युनिमग्रायाः सावित्राद्य
भातेन शिरोभिर्जुहुयात्कृतोभवतीति विज्ञायते। वाक्स्त्रं वंधएतदेवमास

वस्तु ३१

परितोर्द्धमासादसु निमग्नायाः सावित्र्याश्चतुर्जिह्वाशतेः शिलोनिर्मुह्यास
 तेनवतीतिविज्ञायते-यतीयेतुसंवत्सरपरधारयोस्त्रिमयौहेकुशप्रस्ता
 रयाशपीतोर्द्धसंवत्सरादसु निमग्नायाः सावित्र्याश्चतुर्जिह्वाशतेनशिलोनिर्मुह्यासृता
 वतीतिविज्ञायते-अत्रायेत्सीर्यगमनेधर्मप्रसुनिवर्तते-वतस्त्रुपरस्तासावि
 त्र्यागशुसुतासयापतिश्चविशेषेणमुक्तिपगतव्याघ्राजालणीसुतापीता
 नांदेवापतिलोकंनयन्तीहेवसायरविर्वाणुगुण्यसुप्तभवतिशुक्तिवतिपु
 त्तिकायांब्राह्मणक्षत्रियविशाल्त्रियःशूद्रेणसंगताःअप्रजाताविशुद्धिप्रा
 यश्चित्रेनतेनराःपतिलोमंवरैरुक्ताःरुद्रांशयणोहरांपतिव्रतानांरहमेधि
 नीनांसत्यव्रतानांवसुविव्रतानांतास्तांसुलोकाःपतिभिःसमानागोमाय
 लोकाअपिचार्णिनांपतस्यसंभारीरस्ययस्यभार्यसुतपिबेतापतिता
 शरीरस्यनिष्ठनिर्निविद्यतेब्राह्मणश्चेहरेसापूर्वब्राह्मणंरारमभिगच्छेति
 एतधर्मकर्मणःरुद्रोनिवृत्तधर्मकर्मणोतिरुद्रएवंराज-न्यवैशयोनां

विद्याभ्यवेष्ट्याश्रमार्णवप्रतिवेष्टितवर्णमासाकृष्टतसकृष्टवोतिष्ठेत्यो
विधिस्तुतिदिवातुंकेनकमश्नातिवेद्यहं॥अहमयाचितव्रतस्तुतिनउक्त
इतिरुष्टोऽयहस्तुतिविवेदापस्तुतिपयःपिवेत॥अहस्तुतिरुष्टोऽय
वापुनसःपरंअहमिति॥तसस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽय
तत्रएवपुनोक्तोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽय
अमाज्जरितकुलसर्वदहरमृष्टिकाहलाकृष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽय
विदधात॥अस्थिमातोत्वेकैक्योनीनयविधेरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽय
ताविद्येभास्तिपुनराधानंनकारयेत्॥पुरोश्वालीकनिर्विधःसचैल
स्तोत्रोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽयहस्तुतिरुष्टोऽय
दशरात्रंविद्यामहाकृतंविदधात॥अस्थिमातोत्वेकैक्योनीनयविधेरुष्टोऽय
जंस्विष्टास्त्रसंस्कारश्चस्त्रसंस्कारश्चेति॥॥इतिवातिष्ठ
धर्मशास्त्रेणकेनविंशोऽध्यायः॥२१॥॥अथखल्ययपुरुषोमिथा

वाकरोत्पयान्यं वाया जयत्यप्रतिग्राहं प्रतिगृह्णात्यनन्तं वा श्रुतिचर
णी येन वा वरितत्र प्रायश्चित्तं कुर्यात् कुर्यादिति प्रामांसतेन कुर्यादित्याहुः
नहि कर्मक्षीपत इतिकुर्यात् तैव तस्माद्भुतिदर्शनात् । तत्र तिसर्वपाप्मा
नंतरतिभूणहत्या योश्चमेधेन पापावन्द प्रतीतिवा दनिशस्तो गोम
तो नाग्निष्टुयजेतस्थानिः क्रमणानि जपस्तपो होमे कृपासो दा ने उप निषेधो
वेदाहयोः वेदांताः सर्वं श्रद्धां संहिता मधुन्यधमर्थ एमयर्वा शिरो रुद्राः
पुरुषस्तैराज निरोहिणे सामनी कृष्णां डानि पावमान्यः सा वित्री च
ति पावमान्यथापु दाहरति वैश्वानरी वा तपती पवित्रेष्टं तथैव वा
ऋता वृत्तौ प्रयुजानः पुनति दशपो रुक्ममित्युपासन्पायेन पयो वा
तेता फलभक्षता प्रसृतया वको हिरण्य प्राशनं सोमपा नमिति म
ध्यानि सर्वशिलो ज्ञयाः सर्वाः प्रवत्यः पुष्पा द्वादस्तीयो नृधिनिवास

गोत्रपरिकक्षा इति देशाः संवत्सरे मासश्चतुर्विंशत्यहो द्वादशाहः षड
हः त्रयोदशाह इति कालाः । एतान्येकानां देशादिकल्पेन क्रियेर । नेत्रः स्वय
रुच्युगुरु णिलघुचुलघृति कृष्णतिष्ठे वां द्रव्यमिति सर्वप्रायश्चित्तिः
सर्वप्रायश्चित्तिरिति ॥ इति श्री वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वाविंशतिमो
ध्यायः ॥ २२ ॥ ब्रह्मचारी चेत्स्त्रियसु पेयादरण्यं चतुर्व्यये लोकि कर्मो
रक्षो देवतं गर्भं पशुमालभेते निऋतं वाचरं निर्वपेत् । तस्य जुहुया
त्कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा नित्यं स्वाहा हारक्षो वताभ्यः स्वाहेति ह
वरेतसः प्रयत्नैस्त्वर्गोदिस्वप्ने ब्रह्मतेरेषु वासमावर्तनाति यत्पानि
यवायेशु क्लृप्तवर्नं दद्यात् । क्लृप्तं लिंगं दद्यात् क्लृप्तं लिंगं गगनात्
द्रवधेन दद्यात् व्याख्यातो ब्रह्मचारीणः शवकर्मणा व्रत्यत्रमाता

पित्रोर्भवेद्याधीतकामंगुरोरुद्धिमेवार्थसर्वप्राप्तीयायुःप्र
मुक्तंश्चेन्म्रियेततकृष्णश्चरेजुरुर्ब्रह्मचारीचेन्मांसमश्नीयाश्चिह्न
भोजनीयकृष्णदशरात्रंचरित्वात्रतशेषसमाचरेद्यास्ततका
भोजनेषुवैव कामापन्नमधुवाजसनेयवेनदुष्पतीतिविज्ञायतेय
आस्त्याय्यभिशास्तोभवतिसिंजानोश्चेतकर्मछेदःकाष्ठजलले
खपावाणशस्त्रविवरज्जुभिर्यथात्यानमवसादयतिसआत्महा
भवत्यथापुदाहुरेति।यथा मात्याग्निःकुर्यात्सहजैतक्रियोद्विजःस
तसकृष्टसहितंवरंवाशयणव्रतमिति।चांशयणंपरंसाच हृष्टपामो
जीवन्मात्मीगीकृष्णदशरात्रंचरोत्ररात्रंत्रिरात्रंवाप्युपवसेन्नि
यस्त्रिगधनेवाससाप्राणनात्मनिवायम्यत्रिःपठेदधमवर्णतिम

पितृवैवेतेन कल्पेन गायत्रीपरिवर्धयेत्।अपिचाग्निमुपसमाधाय कृष्णोडे
जुहुयात्।द्युतंयवमान्महापातकभ्यःसर्वमेतेन पूयतइत्यथाप्यभामेदग्नि
श्रमामन्येति प्रातर्मनसापापंध्यात्वापूर्वीसंध्यानाया हतीजेपेदध
मवर्णंवापठेन्निमानुषास्थिस्त्रिगधस्य द्वात्रिंशत्रमाशेषंअस्त्रिगधेअ
स्त्रिगधेत्वं होरात्रंशवासुपगमनेचैवमधीयातामंतरागमने होरात्रमभो
जनंतिरात्रमनत्रिवेको विवासश्चान्योन्येनश्चमाज्जरमनकुलशीघ्रा
णामहोरात्रंश्चकुट्याम्यरुकरकंकटध्वासवायसपारावतमानुषाका
कोलूकानासादनैसन्नरात्रमुपवालोनिष्परीशंभावोद्यतप्राशःपुनःस
स्कारश्चाब्राह्मणस्तु नष्टेनदीगवांसमुदगां प्राणायामशतं कलाद्य
तं प्राश्यततःशुचिरिति।कालो निर्मनसःशुद्धिरुदकान्यत्रसेखनं॥
अविशतंचभूतानांयद्विधाशुद्धिरिष्यतइति।श्वचांजलयतितोपस्प

र्शने सचैलः स्नातः सद्यः पूजयतीति विज्ञायते। पतितं चांडालशब्दं श्रवणं
 त्रिरात्रं वागपता श्रमं श्रुतं आसीत् न सहस्रपरमं वा न दृश्यः सन्नाः पूतो भव
 तीति विज्ञायते। एते नैव गहिता ध्यापनं याजका व्याख्याता दक्षिणा त्यागा
 च पूता भवतीति विज्ञायते। ब्रह्मणमन्त्रो नाभिः संपतनी यो पतनी येन
 वामासंभक्षः शुद्धवती रावर्तं येन पूतो भवतीति विज्ञायते। एते नैव नाभिः स
 व्याख्यातोऽथ परं भूषणं हत्यायां द्वादशशत्रुमन्त्रो द्वादशशत्रुमुपवर्जित
 अश्वत्थे धावन्त्येव गच्छन्। एते नैव चांडाली व्यवयो व्याख्यातः। अथापरः क
 ष्टविधिः साधारणो व्युत्थः प्रातरुर्नक्तमहरेकमयाचितं। आहः प
 राकं तत्रैकमेवं चतुरहो पौरो। अनुयं साय विप्राणां मनुर्धर्मभृतां वरु
 काले दृष्टातुरे खेवं शिशुं कृष्णमुवाच ह। अथ चां जयण विधिमी सस्य
 रुक्मपक्षादौ प्रासीनघातं तु द्वादशाग्रासोपवयभीजी स्यात्पक्षशेषे
 समापयेत्। अत्रैव गायेत्यमा नि अविवा व्याहृतीर्जयेत्। एवमौ

जयणमासः पवित्रमविसंस्तुतः। अनादिदेषु सर्वेषु प्रायश्चित्तं
 विधीयते॥ ॥ इति श्रीवासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशतिमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
 अथातः कृष्णाय हं प्रातस्तस्मात्सायमयाचितं पराक इति कृष्णो
 वत्स कदाददीत तावदस्मीयात्पूर्ववत्सोपि न कृष्णो प्रदत्तः सकृद्वाति
 कृष्णकृष्णाणामत्र रूपाणि शमश्रुके शान्तापयेदुजोक्षितो मशिरा
 वज्रं जरवति कृत्यैकवासा अत्रिं दितमोजी सकृदपमर्दिदितं त्रि
 षवणा मुदकोपस्य शर्नं दंडी कमेडुलुखी शरदं भावण वजी स्थाना
 सनाशो लोहस्तिष्ठे शत्रावासीनेत्याह भगवान् वसिष्ठः। सतया
 तु देतुं धर्मशास्त्रनापुत्राय नाशिष्याय नासंवत्सरो धिताय द
 द्यात्सहस्रं दक्षिणां स वभैकादशगुरुप्रसादो वा गुप्तं प्रसादेव

ति। प्रविश्यादितदोषाणां पापानां महतां तथा। सर्वेषां स्त्रीपपापानां
 शुचिब्रह्मपापमोक्षतः। अग्नितापेर्विनीतस्य हृदस्य विदुषोपि वा।
 रहस्योक्तो प्रायश्चित्तं पूर्वोक्तमितरेजनाः। प्राणायामैः पवित्रैश्च
 नैरुमैर्जुपैस्तथा। निःशुक्लः प्रमुच्यतेणतकभ्योनसंशयः। प्राणायामः
 माः पवित्राश्चैलिद्याहृतीः प्रणवस्तथा। पवित्रपाणिगामी नो ब्रह्म नैमि
 त्तिकमभ्यसेत्। आवर्तयेत्सदायुक्तः प्राणायामान् पुनः पुनः। आलोमाग्रा
 न्स्वायत्तपस्तपस्तपस्तपस्तपः। निरोधो जायते वायुवो योरग्निर्हि जायते।
 तापो नापो य जायते ततो तः शुद्धते त्रिभिः। न तांती व्रीणा तपसो न स्वाध्या
 येन वेष्टया गतिं गंतुं हि जाः शक्ता योगात्सं प्राप्नुवंति पां। योगात्सं प्रा
 प्यते ज्ञानं मोक्षो धर्मस्य लक्षणं। योगः परं तपो निमित्तं तस्माद्युक्तः सदा
 भवेत्। प्रणवे निःशुक्लस्य व्याहृतीषु च सप्तसु। त्रिपदा यो वगायत्या

न भवे विधुते क्वचित्। प्राणवाद्यास्तथा वेदाः प्राणवेपर्ववस्थिताः। ब्राह्म
 ण्यप्राणवः सर्वे तस्मात्प्राणवमभ्यसेत्। एकदशपरपरं ब्रह्म पावनं परं
 मेस्म तं। सर्वेषां नेवपापानां संकरं समुपस्थिते। अभ्यासो दशसाह
 स्रः स विद्याः सोधनं महत्। स व्याहृतिं स प्राणवांगा यत्री शिरसा
 सह। त्रिः पठेदायत्तप्राणः प्राणायामः स उच्यते। प्राणायामः स उच्यते
 त इति॥ ॥ इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे च त्रुतिं शित्तो ध्याय ॥ २४॥
 प्राणायामो धारयेत्री न्यो यथा विध्यते हि तः। अहोरात्र कृतं पापं त
 द्वाणादेव नश्यति। कर्मणा प्रनसा वा वा यदक्रा कृतमानसः। आ
 सीनः पश्चिमां संध्यां प्राणायामे व्यपोहति। कर्मणामानसा वाचा
 यशत्र कृतमानसः। उतिष्ठन् पूर्व संध्यां तु प्राणायामे व्यपोहति॥

क. स्मृ. ३६

प्राणायामैर्यथात्मानं संयम्य स्ते पुनः पुनः ॥ वादशब्दधिके वापि
 द्विगुणे वा परंतु यः ॥ स व्याहृतिकाः स प्राणवाः प्राणायामास्तु बोद्धव्यं
 अपि भूषणं न मासास्तु न त्रहरहः कृताः ॥ नैवाकोरसपत्न्यहासि
 हं न च वं प्रतिमाद्वि त्रशुद्धे वरपश्च सुरपो विविशुद्धति
 सकलं ह्यास्यवाजीयं शिवसंकल्पमे वचः सुवर्णमप हत्यापि द
 णं ब्रूति निर्मलः ॥ हविष्यातीयम भ्यस्पन तमं हश्चिच्छिच्छं स
 त्त्वं पौरुषं जह्यामुच्च ते गुरु तस्य गः ॥ अपि वासु निमज्जा
 ने त्रिः पठेदधमर्षणं यथाश्च मेधावभ्यस्त दशमं नुरवरी
 त ॥ आरजयज्ञं जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः ॥ उपांशु स्याद्य
 तगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ॥ येषां कथं शास्त्रे त्वो विधिष्य

३६

यत्त समन्विताः सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां भाहंति बोद्धव्यं ॥ जपे नैव तु संसि
 द्ये ब्राह्मणानां त्रसंशयः ॥ कुयदि न्येन वा कुयं नैत्रो ब्राह्मण उच्यते ॥ जा
 पिनां होमिनां चैव ध्यापिनां तीर्थवासिनां न परिवसेति पापानि जे
 चस्त्राता शिरोव्रतैः ॥ यथा शिवयुनो हूतो हविषा चैव दीप्यते ॥ एवं ज
 प्य पुरो नित्यं नित्यं च प्रयतात्मना ॥ जपेतां जुहतां चैव विनिपातेन
 विद्यते ॥ सहस्रपरमा देवी शत मध्यां दशा वरा ॥ शुद्धिकामः प्रयुंजी
 त सर्वपापेष्ववस्थितः ॥ द्वात्रिंशो बहवो र्येण तैरेतापदमात्मनः ॥ ध
 ने न वै श्वश्रोतु जपहोमे द्विजोत्तमः ॥ यथाश्चारथहीना स्पुरथो
 वाश्वे र्यथा विना ॥ एवं तपस्त्व विद्यस्य विद्या चाप्यतपस्विनः ॥
 यथा नैमधुसंयुक्तं मधुवान्नेन संयुतां एवं तपश्च विद्याच

व. ३७

संयुक्तं नैषजं महत्। विधातपोभ्यां संयुक्तं ब्राह्मणं जपनैष कां स
दापि पापकर्मणामेतेने प्रति युज्यत एतेन प्रति युज्यत इति॥ ॥ वा
सिद्येधर्मशास्त्रे पंचविंशति मोध्या यः॥ ॥ २५॥ यद्य कायं शतं
यं कृतं वेदश्च धार्यते। सर्वं तत्तस्य वेदगिर्दहस्य निरिवंधनं। य
याजातवलो वक्रिर्दहत्यार्जनपि दुमान्। तथा दहति वेदज्ञः
कर्मज्ञं देवमात्मनः॥ हत्वापि सश्मान् लोकांश्चुं जानोपियतस्त
तः॥ स वेदधारयन् विप्रो नैनमाप्नोति किंच नानवेदवलमाप्ति
त्यपापकर्मरतिर्न वेत्। अज्ञानाश्च प्रमादाच्च दह्यते वर्जनेतरत्।
तपस्तप्यति यो रणे मुनिर्मूलफलाशिनः॥ ऋचमेकां च यो

३७

धीतेन बुतानि च तत्समं। इति हासपुराणभ्यां वेदं समुपहं ह्येत। विभेद्यत्य
श्रुता हेदोममग्र हरिष्यति। वेदभ्या सो न्वहशक्याम हाय इ क्रिया ह
माः॥ नाशयं त्याशुपापानि महापातकान्यपि वेदोदितं कर्म नित्यं कु
यीदतं प्रितः॥ तद्विकुर्वन् यथाशक्ति प्राप्नोति परमं गतिं। याजना ध्याप
नान्यो ना तथैवा सत् प्रतिग्रहात्। विप्रभ्यो न भवेद्दोषो ज्वलनार्कसमो
हिसः॥ शकास्त्राने समुत्पन्ने अज्ञो ज्ञानसंज्ञिके। आहारशुद्धिं व
द्वामितन्मे निगदतः॥ शृणु। अक्षरलवणास्तु पिवेद्वा हां सुवर्जुलं।
त्रिरात्रं यं एव पुष्पीया ब्राह्मणः प्रयसा स ह। पलाशा विन्त्य पत्राणि
कुशान्यप्रा नुदुं वरात्। क्लृपयित्वापि वेदापस्त्रा त्रेणैव शुभ्रानि।
तामूत्रं गोमयं दारं दक्षिणं विः कुशोदकं। एकरात्रोपवासश्च

व्यकं ३

वसन्त ३८

पाकमपिशौचयेत्वा नो मंत्रं गोमयं वैवक्षीरं दधिघृतं तथ्या पंचरात्रं
तदाहारः पंचगव्येन शुभ्रतिथिपवाचिधिनेपयुं जानः प्रत्यक्षं नैव शुभ्र
तिथिं विष्णुर्ह्मावेशु ह्यः स्फुरशु हेतुशरणिताः हविष्यान्नातराशास्त्रा
त्सायमासास्तथैव च। अथावितंतथैवास्या दुपवासः स्त्रहं भवेत्
अथ जेत्यरेकुतुं दिवसं मारुताशनः रात्रौ जलस्थिता व्युष्टः प्रा
जापत्ये न तत्समं सावित्र्यष्टसहस्रं तु जप्यं कृजप्यं कृत्वो स्थिते
रवौ। मुच्यते पातकैः सर्वैर्यदि नाभूण हा भवेत्। यो वै सैनः सुरायो
वाभूण हा गुरुतत्पगः। धर्मशास्त्रमधीत्येव मुच्यते सर्वपातकैः॥
उरितानां परिष्टानां पापानां महतीं तथा। कृष्णं च पापं चैव सर्व
पापघ्ना। एकैकं वर्जयेत्। तं शुद्धं कृत्वा च का सयेत्॥ अ

३८

भावास्यानभंजीत एव चादयणे विधिरिति ॥ ॥ इति वासिसेधर्मशास्त्रे
 खड्गिशातिमो ध्यायः ॥ ॥ २६ ॥ न स्त्री दुष्यति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा
 पोम् न पुरीषो मणनाग्निर्हृन् कर्मणा स्वयं विप्रतिपन्ना वायु दिवा ये
 प्रवासिता बलात्कारोपभुक्ता वाचौरहस्यगतापि वानत्याया हृषिक
 नारीनाम्यस्ता गोविधीयते पुष्यकालमपासीत ऋतुकालेन शोभा
 ति स्त्रियः पवित्रमतुलं नैतादुष्यति कहिचित्माशिमानिरजोसामा
 दुःकृतान्यपि कर्षति पूर्वे स्त्रियः सुरैर्भोक्ताः सोममंधर्ववाक्त्रिभिः
 धृतिमानुषान्यश्वा नैतादुष्यति धर्मतः तासां सोमो ददहो वंगं
 वः शिदितंगिरं अग्निश्च सर्वभक्षत्वं तस्मान्निकृन्मवास्त्रियः

श्रुतं भाऊनी इत्याख्यस्य सारकम्
 MEMORIAL
 ३८

श्रीलिस्त्रियाः पातकानिलो कधर्मविदो विदुः ॥ ननुर्वधोभूत हस्यास्व
 स्य गर्भस्य पातनां वसोमध्या वने मेधः पाकुनिः फलशा तने निस्त्रि
 यश्चरति संसर्गे श्वाभ्यगग्रहणे सुखिः ॥ अजा श्वो सुखं ते मेधो गावो
 मेध्यास्तु पृथक्तां ब्राह्मणाः पादृतो मेध्यास्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ॥
 सर्ववेदपवित्राणि वक्ष्याम्य हततः परं ॥ येषां जपैश्च होमैश्च पूयंते न
 त्र संशयः ॥ अथ मर्षणं देवकृतं शुद्धवत्परतत्समा ॥ कृष्णानि पाव
 मानो दुर्गा सा वित्र एव च ॥ अहिं गावार्हस्य त्वं वास्तु कर्म रुचस्तथा ॥
 शतरुद्रयमथर्वशि ॥ रस्त्रिस्तु पत्न्यं महापथं व्रतं गोस्तु कं वा श्वस्त
 कंच शुद्धं शुद्धे नि सामनी ॥ त्रीणां न्यदो हानिरथं तरं च अनेर्ब्रतं वा
 मदं व्यहृद्वा एतानि जस्त्वानि पुनंति जंतुं जातिस्मरत्वं लभतयदीयेत ॥

अत्रैरपत्यं प्रथमं सुवर्षं भूवे सवीर्यं सुताश्च गायाः ॥ तासामनं
 तं फलमस्तु बीतयः कां च न गं वमही वदधातु उपरं दंति दतारं
 मोरभ्येकनकेति ति ॥ अश्रोत्रियस्तु विप्रसहस्ते दद्यात्तिया कताः ॥ वे
 शारका पौर्णमास्यां वा ध्यात्वा न सप्तपञ्चाति लाः दौ इण संयुक्ताः
 कृत्वा दद्यादिवेतरान् ॥ ग्रीयतां धर्मराजेति यथा मसि वरं तैः ॥
 यावज्जीवकं तं प्रापंतस्वसादे व न श्यति ॥ सुवर्षं ताभं कृत्या तु स
 खुरं कृत्वा मार्गं ॥ तिलैः प्रध्याद्यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं ॥
 स सुवर्षं उहोपेता स शैल बन कानना ॥ वतुर्व द्वापये दत्ता
 दधि वीना त्रसं शयः ॥ कृत्वा जिनेति ला कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पि
 बीद दत्तियस्तु विप्राय सवंति रति दुक्कृतं इति ॥ ॥ इति वासिष्ठे ध

मेषास्त्रे सप्तविंशति मोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ दानेन सर्वकामानवाप्नोति वि
 रजीववत् ॥ ब्रह्मचारी रूपवान हि सुपयधते ॥ स्वर्गं अग्निप्रवेशाद्ब्रह्मलो
 को मो नासी भाषे नागाधिपति रुदकवासानि दुजो दीण को शस्त्रे प
 दः सर्वकामदः सम्यहो न्न प्रदाता सुवर्षः ॥ अतिमान्मेधावी सर्वतोभय
 दाता गोप्रदुक्ते सर्वतीर्थेषु स्पर्शनं शय्यासनदानादत्ताः ॥ पुत्राधिपत्यं वल
 दाता गृहलाभो गृहप्रदो वग्गरमाप्नोत्युपनह प्रदाता मासादय तथा
 पुत्रहरति ॥ यत्किं चित्कुरुते पापं पुरुषो ह त्रिकर्षितः ॥ अपि गोवर्षमा
 त्रेण भूमिदानेन सुख्यति ॥ विप्राया वमनार्थं तु दद्यात्तस्य कर्म डत्तं ॥ प्र
 त्यक्षं सिपरां प्राम्य सौम्यो जायते पुनः ॥ अनहुस्तसहस्रोणा दशानां धुर्ववा
 हिताः ॥ सुशत्रो विधिदत्तानां कन्यादानेन तत्समं ॥ ग्रीष्मादुरतिदाना

निगावः पृष्ठा सरस्वती॥ अतिदानं हि दानानां विद्यादानं ततोधिकं॥ ओ
 त्पत्तिकं फलप्रदं मातृसंसारमोचनं॥ मोनसं पुरिमं विद्यानाचारमनु
 वर्तते॥ श्रद्धावानः शुचिर्दत्तो धारयेत्पुण्यदायि॥ विहाय सर्वपापानि ना
 कष्टं महीयते॥ ना कष्टं महीयत इति॥ ॥१॥ तिबसिष्ठे धर्मशास्त्रे अथ
 विंशतिमोऽध्यायः॥ २८॥ ॥ धर्मं वरत मा धर्मं सत्यं वद त नानृतं॥ दीर्घं
 पश्य त मा हृस्वं परं पश्य त मा परं॥ ब्राह्मणो भवत्यग्निर्वै ब्राह्मण इति
 तच्च कथं तत्र सद्यो ब्राह्मणस्य शरीरं॥ वेदिसं कल्प्यो ज्ञेयस्तपशुरात्मारण
 ना बुद्धिस्तदे सुख मा हव नीयं नाभ्यासो दरो निर्गर्ह्यस्तप्राणधर्म्युत्तर
 नो हाता व्यासो ब्रह्मा समान उक्ता तामेन्द्रियाणि यज्ञपात्राणि य एवं वि
 द्य निन्द्रियैर्इन्द्रिया र्थं जुहोतीत्यपि ब्रह्मकोविता यतैश्चाप्युदाहरंति॥
 इति बसिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चोत्तमोऽध्यायः॥ ॥२९॥ ॥ संवत् १५१३ वर्षे
 सप्तमं